

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПЕТРА
МОГИЛИ**

Факультет фізичного виховання та спорту

Кафедра олімпійського та професійного спорту

**РОЗРОБКА КОРЕКЦІЙНИХ ПРОГРАМ ОЗДОРОВЧОЇ
СПРЯМОВАНOSTІ ДЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З
УРАХУВАННЯМ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ
МОЖЛИВОСТЕЙ ЇХ ОРГАНІЗМУ**

Дипломна робота

Студентки 684 групи
Заінчковська А.С.
Науковий керівник
к.н. з фіз.вих. і спорту,
доцент
Тітова Г.В.

МИКОЛАЇВ 2022

ЗГІДНО РІШЕННЯ КАФЕДРИ ОЛІМПІЙСЬКОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО
СПОРТУ

Протокол № 8 від 17.01.2022 р.

дипломну роботу магістра

на тему: «Розробка корекційних програм оздоровчої спрямованості для
молодших школярів з урахуванням індивідуальних функціональних
можливостей їх організму» рекомендувати до захисту.

Завідувач кафедри

Олег ОЛЬХОВИЙ

Декан факультету

Андрій ЧЕРНОЗУБ

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ	
1.1. Характеристика процесу засвоєння рухових дій як навчально-пізнавальної діяльності.....	
1.2. Педагогічні технології вдосконалення процесу навчання молодших школярів руховим діям.....	
1.3. Універсальні навчальні дії як метапредметні результати фізичного виховання молодших школярів.....	
1.4. Формування універсальних навчальних процесів як метапредметних результатів фізичного виховання молодших школярів.....	
РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛ, МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ...	
2.1. Методи досліджень.....	
2.2. Організація досліджень.....	
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ	
3.1. Експериментальна програма навчання молодших школярів діям з м'ячем і методика її реалізації на заняттях фізичної культури.....	
3.2. Експериментальне обґрунтування програми і методики навчання молодших школярів діям з м'ячем на уроках фізичної культури.....	
ВИСНОВКИ	
ПОСИЛАННЯ	

Вступ

Актуальність теми дослідження. Розроблене в сучасній педагогічній науці організаційно-методичне забезпечення формування при навчанні інших навчальних предметів не застосовується повною мірою у навчанні предмету «Фізична культура» у зв'язку з високим рівнем рухової активності учнів. Ситуація, що склалася, посилюється тим, що традиційна практика фізичного виховання школярів характеризувалася переважною спрямованістю на перетворення тілесності на шкоду формуванню духовної складової фізичної культури особистості [2, 19, 45, 73].

Відносно ігнорування передових педагогічних технологій, що застосовуються в системі загальної освіти, призвело до того, що в педагогічній практиці фізкультурної освіти зіткнулися з труднощами, пов'язаними з визначенням освітніх результатів навчання предмету «Фізична культура, з формуванням його змісту, з розробкою технологічного забезпечення процесу засвоєння цього змісту, з педагогічною діагностикою якості його засвоєння. Закономірним наслідком цього є низький рівень предметних, метапредметних та особистісних результатів фізичного виховання учнів початкової школи [33, 61, 84, 91].

Однією із завдань фізичного виховання учнів початкової школи виступає навчання руховим діям. Вчителі фізичної культури, вирішуючи це завдання, зосереджують свої зусилля та діяльність учнів на досягненні предметних результатів – формуванні у дітей умінь і навичок виконання рухових дій, що розучуються. Тим часом у Приблизній основній освітній програмі початкової школи йдеться: «В результаті вивчення всіх без винятку предметів на щаблі початкової загальної освіти у випускників буде сформовано особистісні, регулятивні, пізнавальні та комунікативні аспекти як основа вміння навчатися» [26, 49, 78].

Процес навчання молодших школярів руховим діям має багатий дидактичний потенціал для формування у них навичок саморегуляції

фізичної активності, включаючи дії цілепокладання, планування, самоконтролю, самооцінювання, самокорекції. Це зумовлено тим, що предмет засвоєння (спосіб виконання рухової дії) представлений об'єктивно, в матеріалізованій формі, у вигляді послідовності операцій (рухів), що розгортається на очах, і на рівні рухових відчуттів. Навчання руховим діям створює сприятливі умови посилення пізнавальної активності, а змістом створюваних учителем проблемних ситуацій виступають способи їх виконання. У процесі навчання діти постійно спілкуються між собою, що призводить до формування комунікативних процесів. На жаль, цей потенціал у педагогічній практиці мало використовується. Це проявляється у низькому рівні метапредметних результатів процесу навчання руховим діям, на «вмінні вчитися», а й відбивається на предметних результатах – якості засвоєння способів виконання [41, 54, 93].

Об'єкт дослідження – фізичне виховання молодших школярів.

Предмет дослідження – навчання молодших школярів діям із м'ячем під час уроків фізичної культури.

Мета дослідження: розробити та науково обґрунтувати програму та методику навчання молодших школярів діям з м'ячем на уроках фізичної культури, що забезпечують покращення предметних та метапредметних результатів фізичного виховання.

Гіпотеза дослідження: підвищити ефективність навчання молодших школярів діям з м'ячем можливо, якщо при розробці програми навчання та методики її реалізації на уроках фізичної культури врахувати вимоги системно-діяльнісного підходу та теоретичні положення педагогічних технологій розвиваючої освіти, змістовного узагальнення у навчанні, поетапного формування розумових дій та понять, взаємонавчання у парах змінного складу.

Завдання дослідження:

1. Здійснити структурно-логічний аналіз дій, що застосовуються у спортивних іграх з м'ячем, та подати їх у вигляді елементів цілісної системи

з виділенням загального та приватного у їхньому змісті.

2. Розробити та науково обґрунтувати програму навчання молодших школярів діям з м'ячем на уроках фізичної культури.

3. Розробити та науково обґрунтувати методику навчання молодших школярів діям з м'ячем на уроках фізичної культури

4. Експериментально апробувати ефективність експериментальної програми та методики навчання молодших школярів діям з м'ячем на уроках фізичної культури.

Досягнення мети дослідження з урахуванням його предмета застосовувався комплекс наукових **методів дослідження**: аналіз та узагальнення науково-методичної літератури, педагогічне тестування, методи психодіагностики, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

Наукова новизна дослідження:

1. Визначено суттєві ознаки елементів різного рівня узагальнення у діях з м'ячем, що входять у зміст рухомих та спортивних ігор; всі дії з м'ячем представлені у вигляді цілісної системи з виділенням загальних та приватних елементів у їхньому змісті та існуючих між ними вертикальних та горизонтальних структурно-логічних зв'язків

2. Створено експериментальну програму навчання молодших школярів діям з м'ячем, інноваційний характер якої полягає у спрямованості на досягнення предметних та метапредметних результатів фізичного виховання; включення у зміст предметного та метапредметного блоків; розподіл змісту навчання у вертикальній та горизонтальній послідовності з урахуванням загального та приватного у діях з м'ячем;

3. Розроблено методику навчання молодших школярів діям з м'ячем на уроках фізичної культури, що враховує концептуальні положення системно-діяльнісного підходу та загальнопедагогічних технологій розвиваючої освіти, змістовного узагальнення в навчанні, поетапного формування розумових дій та понять та колективного навчання.

4. Встановлено та науково обґрунтовано високу ефективність застосування експериментальної програми та методики навчання молодших школярів діям з м'ячом на уроках фізичної культури

Теоретична значимість результатів дослідження полягає у доповненні теорії та методики фізичного виховання школярів новими знаннями про структурно-логічні зв'язки між діями з м'ячом, що входять до змісту спортивних ігор, їх систематизації з урахуванням рівнів узагальнення; про якісну своєрідність реалізації системно-діяльнісного підходу у фізичному вихованні молодших школярів; про організаційно-методичні особливості ефективної реалізації теоретичних положень розвиваючої освіти, концепції змістовного узагальнення в навчанні, формування узагальненої орієнтовної основи та колективного способу організації навчальної діяльності на уроках фізичної культури в початковій школі.

Практична значимість результатів дослідження полягає в наступному: матеріали дослідження можуть застосовуватися при відборі змісту навчання рухомим та спортивним ігор з м'ячом, плануванні послідовності його засвоєння, організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках фізичної культури та позаурочної діяльності. Поданий діагностичний інструментарій можна використовувати для організації моніторингу метапредметних результатів фізичного виховання молодших школярів. Матеріали дослідження можуть бути включені до змісту професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури у системі вищої фізкультурної освіти.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (123). Загальний обсяг дипломної роботи складає 90 сторінок, вона містить 10 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1.1. Характеристика процесу засвоєння рухових дій як навчально-пізнавальної діяльності

Виділяються чотири найбільш загальні форми засвоєння людиною соціального досвіду. Першою вихідною формою засвоєння виступає безпосереднє спілкування та спільна діяльність дитини з дорослим. У дошкільному віці засвоєння здійснюється у процесі ігрової діяльності, що набуває провідної ролі у життєдіяльності дитини. Третьою формою засвоєння виступає діяльність, спрямовану рішення життєво-значимих практичних завдань.

Навчальна діяльність, до якої можна віднести процес засвоєння способів виконання рухових дій, є четвертою формою засвоєння соціального досвіду і виступає як послідовне рішення навчальних завдань [9; 16; 28]. Виникнення, становлення та розвитку навчальної діяльності посідає період психічного розвитку дитини, що належить до молодшому шкільного віку [18].

У Великому психологічному словнику навчальна діяльність окреслюється «особлива форма активності особистості, спрямовану засвоєння (присвоєння) соціального досвіду пізнання і перетворення світу, що включає оволодіння культурними способами зовнішніх предметних і розумових дій» [20]. Л.В. Занков вважає, що результатом вирішення навчального завдання виступають заплановані зміни у найчиннішому суб'єкті. У навчальній задачі об'єктом навчальних процесів і предметом засвоєння виступають не предмети, із якими діє суб'єкт та його конкретні властивості, а самі методи зміни цих предметів [68].

Структура процесу навчання руховим діям як основного виду навчальної діяльності на уроках фізичної культури у початковій школі представлена трьома компонентами: 1) навчальна задача (засвоїти спосіб

виконання рухової дії), що складається з навчального мотиву, навчальної мети та умов; 2) навчальні дії та операції; 3) дії контролю та оцінки [8; 46; 99].

Засвоєння способу виконання рухової дії здійснюється через послідовне вирішення навчальних завдань [22; 35; 36]. Таке розуміння способу виконання рухової дії як змісту навчальної задачі наближено до орієнтовною основою дії, що розучується [33]. Навчальна дія як структурна одиниця навчальної діяльності школяра на уроці фізичної культури, має самостійну мету, яка обумовлена мотивом діяльності та здійснюється за допомогою операцій (рухів). Система цих операцій визначається умовами, у яких дано мету. Зміна умов тягне зміну операційного складу дії [94]..

Навчальним діям обов'язково передуює виділення зразка виконання. Сприйняття зразка призводить до формування уявлення (зорового) способу його виконання. Відтворення рухової дії має характер навчальної дії і призводить до формування його рухового образу. Для визначення правильності навчальної дії необхідно співвіднести його із зразком, з умовами та вимогами навчальної задачі. Ця навчальна дія називається дією контролю.

Дія контролю полягає в зіставленні відтворюваного рухового впливу та його результату з наявним у школяра зразком. Оскільки безпосереднє накладення навчального впливу на зразок неможливо, то зразок способу дії повинен містити опорні точки. Орієнтуючись на ці точки, можна виконати дію контролю в процесі реалізації дії запланованим способом.

Контроль дозволяє виявити, як умови вирішення навчальної задачі впливають на зміну операційного змісту навчальної дії та результати, що досягаються. Завдяки цьому контроль забезпечує повноту операційного складу навчальних дій та правильність їх виконання.

Необхідним компонентом навчальної діяльності є дії оцінки. Вони дозволяють визначити рівень оволодіння методом рухової дії, що розучується, з урахуванням результативності його застосування для

вирішення конкретних практичних завдань [40]. Одночасно оцінювання дозволяє визначити ефективність впливу навчальної діяльності в розвитку її суб'єкта, її біологічний, педагогічний та психологічний ефекти. Виконання дій контролю та оцінки сприяє тому, що учні звертають увагу на зміст рухових дій, що розучуються, з точки зору їх відповідності розв'язуваним задачам. Таке ставлення школярів до власних рухових дій (або рефлексія) є істотною умовою правильності їх побудови та зміни.

Завдяки діям контролю та оцінювання навчальна діяльність стає довільним процесом [48; 60]. Отже, процес навчання руховим діям належить до видів навчальної діяльності молодших школярів як із форм засвоєння соціального досвіду. Істотною ознакою навчальної діяльності виступає її спрямованість на засвоєння способів пізнання та перетворення предметного середовища.

Структура процесу навчання руховим діям представлена трьома компонентами: навчальним завданням, навчальними діями та операціями, діями контролю та оцінки ступеня досягнення навчальної мети.

1.2. Педагогічні технології вдосконалення процесу навчання молодших школярів руховим діям

Виділяються пояснювально-ілюстративний та розвиваючий типи організації процесу навчання, в рамках якого може здійснюватись і процес навчання руховим діям.

Перша модель організації навчальної діяльності (пояснювально-ілюстративний спосіб навчання) орієнтована на озброєння знаннями, вміннями та навичками вирішення практичних завдань репродуктивного характеру у стандартних умовах (відтворення рухової дії). Ці завдання вирішуються молодшими школярами з опорою на пропонований вчителем фізичної культури зразок способу виконання рухової дії.

Мета навчання (засвоїти спосіб дії) задається вчителем, необхідність її досягнення зумовлена зовнішніми мотивами, тому навчальна діяльність

позбавлена особистісного змісту. Активність учня зведена до мінімуму, навчальна діяльність постає як реагування на педагогічний вплив вчителя [87]. Засоби навчання (навчальні завдання) вибирає вчитель без урахування мети, навчальні дії інваріантні та організуються вчителем, оцінювання результату здійснюється шляхом порівняння із загальноприйнятими еталонами.

Педагогічна практика показує, що застосування пояснювально-ілюстративного типу у навчанні молодших школярів руховим діям гарантує лише досягнення предметних результатів фізичного виховання [28; 30; 41; 44].

Виділяють два основні недоліки пояснювально-ілюстративного підходу до викладання фізичної культури у загальноосвітній школі: клаптевий принцип засвоєння змісту навчального матеріалу: навчання приватним діям замість формування навчальної діяльності загалом; націленість навчання в розвитку рухових здібностей, що веде до низькому рівню метапредметних результатів фізичного виховання [44, 96].

Розвиваюча освіта. Альтернативою пояснювально-ілюстративного типу навчання є педагогічна технологія освітнього розвитку, що базується на діяльнісному підході до організації освітнього процесу [4; 8; 87; 91].

Навчальна діяльність на уроках фізичної культури в умовах розвиваючої освіти набуває характеру навчально-пізнавальної діяльності, що включає шість самостійно пройдених учням шести послідовних етапів: мета – мотив – засіб – дія – результат – оцінка [46]. Кожен із цих етапів включає процеси рефлексії, що забезпечують їх оперативний самоконтроль та своєчасну корекцію з досягненням заданого результату [69; 93].

Розвиваюча освіта представляє спосіб організації навчання, зміст, методи та форми організації, які не обмежені завданням засвоєння дітьми предметної галузі досліджуваної навчальної дисципліни, в нашому випадку, фізичної культури, а й прямо орієнтовані на формування здатності та готовності до особистісного саморозвитку, самовизначення та творчої

самореалізації [81].

Перші спроби здійснення навчальної діяльності в рамках розвиваючої освіти виявляються у молодших школярів, як правило, недостатньо ефективними, що обумовлено нерозвиненістю компонентів, що входять до її структури: відсутністю ясних і конкретних уявлень зразка способу виконання рухової дії, недостатністю внутрішньої мотивації на засвоєння способу, що розучується, низьким рівнем сформованості дій контролю та оцінювання.

Тому перед сучасною початковою шкалою поставлено стратегічне завдання формування у процесі вивчення всіх навчальних дисциплін, включаючи предмет «Фізична культура», «вміння вчитися», формування у школяра потреби та здатності до саморозвитку [4; 6; 15; 57].

Про важливість вирішення цього завдання говорив свого часу К.Д. Ушинський: «... слід передавати учневі як ті чи інші пізнання, а й розвивати у ньому бажання і здатність самостійно, без вчителя, набувати нових знань..., дати учневі засіб отримувати корисні знання як з книжок, а й предметів, що його оточують, з життєвих подій, з історії власної душі. Володіючи такою розумовою силою, яка витягує звідусіль корисну їжу, людина буде вчитися все життя, що, звичайно, і становить одне з найголовніших завдань шкільного навчання» [81].

Зміст освіти є педагогічно адаптований соціальний досвід людства, тотожний за структурою (але не за обсягом) людської культури у всій її структурній повноті [18; 88]. Результатом засвоєння цього досвіду є здатність і готовність вирішувати нові, ще невідомі завдання. Суб'єктивним показником ефективності їхнього формування виступає їх вербальне самооцінювання за критеріями: знаю, можу, хочу, роблю [14].

Виділяються такі етапи навчання, реалізація яких забезпечує досягнення як предметних, і метапредметних результатів процесу навчання молодших школярів руховим діям:

- 1) усвідомлення особистісної значущості оволодіння дією;
- 2) визначення мети дії;

- 3) розуміння наукових засад дії;
- 4) визначення основних структурних компонентів дії (операцій), загальних для широкого кола завдань та не залежать від умов, у яких виконується дія;
- 5) визначення послідовності виконання цих операцій;
- 6) виконання вправ, що підводять;
- 7) навчання методів самоконтролю правильності виконання дії;
- 8) вправи у виконанні дії, що розучується, в умовах, що змінюються;
- 9) застосування вміння виконувати засвоєну дію у складніших видах діяльності [79].

Концепція змістовного узагальнення у навчанні. У системі розвиваючого навчання знання, вміння і навички володіння способами виконання рухових дій, що розучуються, розглядаються не тільки як самостійні цілі та предметні результати навчальної діяльності, але і як засоби психічного розвитку дитини – розвитку теоретичного мислення [45; 68; 90].

Навчання, у тому числі й навчання руховим діям, здійснює свою провідну роль у розумовому розвитку учнів через зміст досвіду, що засвоюється [3; 29; 30; 31; 46]. У дитини формується емпіричний чи теоретичний тип мислення.

Опанування дитиною системою наукових понять, що визначають розвиток теоретичного мислення здійснюється через організацію системи навчальних дій.

Розумно-емпіричне мислення спирається на наочні образи і включає дії щодо розчленування, порівняння, реєстрації та опису результатів чуттєвого досвіду. Результатом такого мислення виступають емпіричні описові знання. Утворення емпіричних понять відбувається у процесі руху від приватного, чуттєво-конкретного до загального, абстрактного, вираженого у слові.

Теоретичне мислення розкриває сутність об'єктів, внутрішні закони розвитку. Чим вищий рівень узагальнення, тим абстрактніше і «теоретичніше» мислення.

Правильно визначена вихідна абстракція має: відбивати сутність, якісну специфіку предмета; бути "клітиною" предмета, представленої у всьому його специфічному матеріалі; бути гранично простою та цілісною; вона має бути загальною, що пронизує всі сторони предмета; вона повинна містити в собі в нерозвиненому, зародковому вигляді всі протиріччя предмета.

Відповідно до положень діалектичної логіки справжній розвиток (якісне перетворення) будь-якого об'єкта повинен у стиснутій, скороченій формі відтворюватися і в процесі навчання. Тому навчання має виглядати як сходження від абстрактної сутності (загального) до конкретного явища (приватного) і назад [72].

Мислення школярів у разі набуває щось спільне з мисленням учених. Тому навчання у школі всім предметам, зокрема й у предметної області «Фізична культура» будується те щоб воно «у стиснутій, скороченій формі відтворювало дійсний історичний процес народження та розвитку... знань» [48; 95].

Самостійне відкриття та засвоєння теоретичних знань та розвиток теоретичного мислення передбачає виділення у навчальному матеріалі деяких базових істотних відносин, загальних для вирішення родинних навчальних завдань. Для реалізації цього положення в процесі навчання руховим діям у змісті предмета, що вивчається, і його окремих розділів необхідно знайти і виділити вихідну абстракцію і спиратися на неї як вихідну дидактичну одиницю [23, 86].

Першим і вихідним навчальним процесом учня у системі навчання виступає прийняття навчальної завдання, що з змісту навчальної проблемної ситуація. Навчальна задача може бути сформульована та поставлена вчителем з наступним прийняттям учням або визначена та поставлена самим учням.

Наступною дією є визначення загального відношення (вихідної абстракції), що характеризує якісну своєрідність способу вирішення

проблеми через уявне (у внутрішньому інтелектуальному плані) перетворення умов проблемної ситуації. Це ставлення зумовлює спосіб розв'язання як конкретно вирішуваної приватної завдання, а й визначає, як закон рішення цілого класу подібних завдань. Ця навчальна дія спочатку здійснюється в предметно-чуттєвій формі і тільки потім набуває форми розумової дії, що здійснюється з психічними образами предметів (уявлень чи понять) [44, 72].

Необхідною умовою засвоєння виділеного у процесі предметного чи розумового дії загального відношення виступає створення його символічної моделі (моделювання) як слова, графічного зображення чи речовинного предмета. Зміст цієї моделі включає внутрішні, суттєві, безпосередньо не спостерігаються характеристики цілісного об'єкта, що відбивається нею.

Наступною навчальною дією виступає перетворення моделі вивчення її характеристик у чистому вигляді. У реальному об'єкті вони ніби «заховані» за приватними, несуттєвими ознаками. Виділення загального відношення в цілісному об'єкті, що вивчається, дозволяє знайти загальний для всіх окремих випадків спосіб вирішення навчальної задачі, розглянути його як вихідну клітинку, з якої народжуються приватні варіанти.

Наступне навчальна дія полягає у створенні на основі загального способу розв'язання системи різних приватних завдань, при цьому вирішення цих завдань складає основі конкретизації загального способу. У разі учні вирішують приватні завдання хіба що «відразу» з урахуванням розсуду у кожному їх того загального ставлення й використання адекватного йому загального способу рішення. Наведені вище навчальні дії забезпечують відкриття, побудову та засвоєння теоретичного поняття. Засвоєння теоретичних понять при реалізації моделі навчання передбачає рефлексію на самі способи організації пізнавальної діяльності: засвоюються як предметний зміст понять, так і сама розумова діяльність [19, 58, 82].

1.3. Універсальні навчальні дії як метапредметні результати

фізичного виховання молодших школярів

У Фундаментальному ядрі змісту загальної освіти передбачено, що предметні результати забезпечуються через формування основних елементів наукового знання у предметній галузі, що вивчається, метапредметні результати – через формування УНД, особистісні результати – через формування базових національних цінностей [12; 21; 50; 87].

У широкому значенні термін «УНД» означає вміння вчитися, тобто здатність суб'єкта до саморозвитку та самовдосконалення шляхом свідомого та активного присвоєння соціального досвіду. У вузькому сенсі цей термін можна визначити, як сукупність способів дії, що забезпечують самостійне засвоєння нових знань, формування вмінь, включаючи організацію цього процесу [3; 76; 91; 102].

УНД є інваріантною складовою процесів навчання та виховання, виступають як внутрішні суб'єктивні передумови самостійного успішного оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками, іншими словами, «уміння вчитися» [8; 60]. Вони формуються у вигляді активного присвоєння нового соціального досвіду, зокрема у предметної області «Фізична культура» [36; 43; 50; 69], з подальшою його творчою реалізацією у повсякденній діяльності [10; 11; 26; 95].

Істотною особливістю УНД як метапредметних результатів фізичного виховання молодших школярів є їхня універсальність [1, 97]. У сукупності вони розглядаються як ключова компетенція, що забезпечує «уміння вчитися» [21; 39; 81; 82; 83].

Ці навчальні дії розглядаються як метапредметні результати фізичного виховання молодших школярів, у тому числі процесу навчання руховим діям.

До особистісних УНД належать дії смислоутворення [27], самовизначення [31; 49; 71; 93], морально-етичної орієнтації [2; 18; 78; 88]. Вони забезпечують ціннісно-смыслову орієнтацію та орієнтацію в соціальних ролях та міжособистісних відносинах [10; 17; 18; 44; 63].

Регулятивні УНД виділяються з урахуванням функціонального та

структурного аналізу навчальної діяльності. При функціональному аналізі виділяються УНД, які виконуються молодшими школярами в процесі засвоєння орієнтовної, контрольної та виконавчої частин рухової дії, що розучується [34].

Структурний аналіз дозволяє виділити регулятивні УНД, що входять до змісту навчальної діяльності молодших школярів, спрямованої на оволодіння способом виконання рухової дії, що розучується: цілепокладання, планування, прогнозування, контроль, корекція, оцінка, саморегуляція [2; 44; 59; 71].

До пізнавальних УНД, які виконуються молодшими школярами на уроках фізичної культури у процесі засвоєння нової рухової дії, належать три види дій: загальнонавчальні [48; 67], знаково-символічні [59] та логічні дії [8; 10; 40; 51; 71].

Комунікативні УНД виконуються молодшими школярами на уроках фізичної культури для організації спільної з учителем та однолітками навчальної діяльності, пов'язаної із засвоєнням нової рухової дії. Об'єктом спільної діяльності вчителя і учнів під час уроку фізичної культури виступає спосіб вирішення навчального завдання – освоїти рухову дію [78].

Виділяються три групи комунікативних процесів: комунікація як взаємодія, комунікація як співробітництво, комунікація як умова інтеріоризації [8]. Встановлено, що у молодшому шкільному віці спостерігається інтенсивний розвиток комунікативних процесів передачі інформації: які у здатності формулювати і чітко висловлювати свою думку, ставити питання, досить повно відбивати предметний зміст і умови діяльності [4]. Отримані результати загалом узгоджуються з даними досліджень у цій галузі [7; 11; 13; 14; 65; 70; 98].

Таким чином, перед сучасною початковою шкалою поставлено стратегічне завдання формування «уміння вчитися» через розвиток здатності самостійно визначати та формулювати особистісно-значущі цілі та завдання навчальної діяльності, розробляти способи їх досягнення, здійснювати

контроль та оцінку досягнутих результатів. Розв'язання цього завдання має здійснюватися у процесі навчання всім дисциплінам навчального плану, зокрема й під час навчання предмету «Фізична культура».

1.4. Формування універсальних навчальних дій як особистісних та метапредметних результатів фізичного виховання молодших школярів

Програми окремих навчальних предметів, що розробляються в кожному освітньому закладі, «мають забезпечувати досягнення запланованих результатів освоєння основної освітньої програми початкової загальної освіти та обов'язково містити особистісні, метапредметні та предметні результати освоєння конкретного навчального предмета» [18, 66].

У Приблизній основній освітній програмі початкової школи йдеться: «В результаті вивчення всіх без винятку предметів на шаблі початкової загальної освіти у випускників буде сформовано особистісні, регулятивні, пізнавальні та комунікативні УНД як основу «вміння навчатися» [15; 48].

У прикладній програмі з фізичної культури наведено універсальні компетенції молодших школярів, особистісні, метапредметні та предметні результати початкової загальної освіти з фізичної культури [49].

Особистісними результатами виступають вміння спілкування та взаємодії з однолітками; такі властивості особистості, як дисциплінованість, працьовитість та завзятість; уміння регуляції емоційних станів; готовність допомагати своїм одноліткам. Метапредметні результати характеризують рівень сформованості універсальних здібностей, що виявляються в активному застосуванні в пізнавальній та предметно-практичній діяльності знань та умінь, набутих на базі освоєння змісту предмета «Фізична культура» в єдності з освоєнням програмного матеріалу інших освітніх дисциплін, універсальних здібностей, які потребують рамок освітнього процесу, і у реальному повсякденному житті учнів [29; 37; 38].

У ряді досліджень показано, що в органічній єдності змісту основної (навчальної) та додаткової (позанавчальної) діяльності створюються більш

сприятливі умови для формування у молодших школярів предметних та метапредметних результатів [10; 19; 26].

Таким чином, нині охарактеризовано універсальні компетенції, особистісні, метапредметні та предметні результати початкової загальної освіти з фізичної культури. Досягнення цих результатів забезпечується через засвоєння трьох розділів змісту предмета "Фізична культура": 1) знання про фізичну культуру; 2) способи рухової (фізкультурної) діяльності; 3) фізичне вдосконалення. Пріоритетним є освоєння методів фізкультурної діяльності. Засвоєння змісту предмета «Фізична культура» у єдності зі змістом інших навчальних предметів та із змістом позанавчальної фізкультурної діяльності зумовлює підвищення ефективності фізичного виховання.

Складність організації роботи з формування УНД у тому, що у уроці фізичної культури її необхідно виконувати у процесі рухової активності [77]. Для подолання цієї проблеми пропонується застосовувати уроки з освітньо-пізнавальною та освітньо-предметною спрямованістю [40].

У низці досліджень показано, що ефективною організаційною формою, що забезпечує досягнення предметних, метапредметних та особистісних результатів навчання молодших школярів предмету "Фізична культура" виступає ігрова діяльність [1; 5; 40; 66; 77].

Для ефективного використання ігрових завдань у досягненні предметних, метапредметних та особистісних результатів фізичного виховання необхідно визначити місце гри серед інших засобів, що використовуються на уроці фізичної культури та встановити між ними методично правильну наступність [165].

Ефективною ігровою формою організації навчальної діяльності під час уроків фізичної культури є ділова навчальна гра. Ділова гра передбачає функціонально-рольову диференціацію її учасників, що сприяє процесу їх самовизначення у складі навчальної групи, формуванню інтересу до процесу засвоєння навчального матеріалу через прийняття та виконання привабливої ділової ролі [12; 23]. Як об'єкт ігрової діяльності можуть виступати як

навчальний предмет «Фізична культура» в цілому, так і окремі розділи, теми, змодельована вчителем проблемна ситуація.

Предметом гри виступає зміст освітнього процесу, зокрема, спосіб, що розучується дітьми, вирішення рухового завдання. Молодші школярі легко ототожнюють себе з учителем фізичної культури та із задоволенням грають «до школи», де як учитель виступає сама дитина, а в ролі учнів – його однолітки.

Ефективність досягнення предметних та метапредметних результатів фізичного виховання обумовлена особливостями організації процесу засвоєння змісту предмета "Фізична культура" на основі реалізації системно-діяльнісного підходу [60]. Це передбачає правильне визначення цільової спрямованості уроку фізичної культури: цілі уроку повинні включати як предметні знання та вміння, і УНД.

Успішне досягнення предметної, метапредметної особистісної мети уроку передбачає створення під час уроків фізичної культури проблемних навчальних ситуацій. Це призводить до актуалізації пізнавальних мотивів, перетворює школяра на суб'єкт навчально-пізнавальної діяльності, надає їй особистісного змісту [32; 40; 51; 62; 89]. Як правило, проблемна ситуація задається у формі питань. Це питання, у яких стикаються протиріччя; питання на встановлення подібності та відмінності; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; на вибір необхідних варіантів; на вибір необхідних знань.

У науково-методичній літературі представлені різні методичні прийоми та засоби, спрямовані на формування УНД у молодших школярів на уроках фізичної культури та позаурочної діяльності.

Зокрема, як ефективні методичні прийоми організації процесу формування УНД на уроках фізичної культури та в процесі занять спортом пропонуються: 1) самостійна постановка цілей та організація навчальної діяльності з їх досягнення [36]; 2) стимулювання активності та творчої самостійності, формування прийомів самостійного виконання рухових дій,

організація та забезпечення умов для прояву самостійності [22]; 3) облік інтересів та схильностей при виборі предметного змісту навчання; 4) виконання школярем ролі помічника, функції судді у грі [24]; 5) пояснення вчителем техніки фізичної вправи в ході виконання його одним із учнів по контрольних точках із зазначенням помилок, розкриттям способів їх виправлення, з оцінюванням, з розкриттям міжпредметних зв'язків; 6) створення навчальних проблемних ситуацій; 7) формулювання протиріч; 8) систематичне залучення до показу вправ; 9) короткі повідомлення, розмови, оповідання, показ відеофільмів; 10) стислі репліки інструктивного характеру; 11) залучення до процесу самостійного пошуку та «відкриття» нових знань; 12) різноманітність змісту та умов навчальної діяльності; 13) розуміння особистісного змісту навчальної діяльності; 14) зв'язок нового матеріалу з раніше засвоєним; 15) оптимальна складність та складність навчальних завдань; 16) систематичність, оперативність та об'єктивність контролю; 17) яскравість та емоційність змісту навчального матеріалу; 18) проблемний характер викладу навчального матеріалу [9; 24; 45].

Оволодіння способами виконання рухових дій, що розучуються молодшим школярем, можуть розглядатися як навчальні завдання з проблемним змістом: як правильно виконати рухову дію. На думку П.Ф. Лесгафта, навчання дитини рухам має здійснюватися через самостійне спостереження та порівняння способів їх виконання. При освоєнні рухів та рухових дій та в процесі їх виконання психічна та фізична активність функціонують у діалектичній єдності між собою [95].

Діти мають певний руховий досвід, знання і уявлення, спираючись на який у спільній з учителем діяльності можуть здійснити самостійний дослідницький пошук правил, які є необхідними і достатніми для вирішення не тільки приватної рухової задачі, але і для групи родинних завдань.

Навчальний матеріал предмета «Фізична культура» дозволяє створити проблемну навчальну ситуацію, в якій учень виконує навчальні завдання:

аналіз об'єктів (рухових процесів) з виділенням ознак; навчання

способів виконання рухової дії частинами; створення цілого впливу з елементів; вибір підстав для порівняння та класифікації; вибір оптимального для цієї ситуації способу дії; виявлення причинно-наслідкових зв'язків [8; 42].

В.М. Шаулін стверджує, щоб бути готовим самостійно освоювати рухові дії учень повинен уміти: 1) описувати рухові дії з операцій; 2) виділяти рухову задачу, яку необхідно вирішити для виконання рухової дії; 3) визначати власні вміння і невміння по відношенню до рухової дії, що розучується;

4) планувати навчальні дії щодо освоєння рухової дії;

5) виконувати рухову дію, що розучується, контролюючи і коригуючи свої навчальні дії [25].

На формування довільності рухів у молодших школярів М.М. Головін рекомендує виконання навчальних завдань, що знаходяться у «зоні найближчого розвитку»: виконати рухову дію за словесною інструкцією; виконати рух, спираючись на його уявне уявлення; виконати рухову дію в умовах перешкод і факторів, що збивають (конфлікту слова та показу); довільно перемикається від спільних рухів до перехресних та назад; довільно розслабити м'язи; дзеркально відтворити рух; зберегти рівновагу у ускладнених умовах; виконати дію з використанням предметних орієнтирів, які полегшують контроль рухів; коригувати рухи на основі супутніх вказівок вчителя; проговорити послідовність рухів у майбутній дії; здійснити самоконтроль за рухами на основі м'язових відчуттів [36; 76].

1. Процес навчання руховим діям як специфічний вид навчальної діяльності спрямований на пізнання та засвоєння способів їх виконання. Його структура представлена навчальним завданням, навчальними діями та операціями, діями контролю та оцінки.

2. Перспективними напрямками вдосконалення процесу навчання молодших школярів рухових дій є: розвиваюча освіта; реалізація принципу змістовного узагальнення у навчанні; формування узагальненої орієнтовної основи рухових дій: організація навчально-пізнавальної діяльності на основі

взаємонавчання у парах змінного складу.

3. Перед сучасною початковою шкалою поставлено стратегічне завдання формування вміння вчитися. Розв'язання цього завдання має здійснюватися у процесі навчання всім дисциплінам навчального плану, зокрема й під час навчання предмету «Фізична культура».

Метапредметні результати забезпечуються через формування пізнавальних, регулятивних та комунікативних УНД. Вони зумовлюють здатність до саморозвитку та самовдосконалення, забезпечуючи свідоме та активне присвоєння соціального досвіду.

Якісна своєрідність освітнього потенціалу предмета «Фізична культура» по відношенню до формування певних видів УНД обумовлена особливостями змісту предмета засвоєння та особливостями організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.

У прикладній програмі з фізичної культури виділяються предметні, метапредметні та особистісні результати фізичного виховання.

До метапредметним результатам віднесено універсальні навчальні дії, які у активному застосуванні у пізнавальної і предметно-практичної діяльності знань і умінь, набутих з урахуванням освоєння змісту предмета «Фізична культура».

Для досягнення високих предметних, метапредметних та особистісних результатів фізичного виховання вченими та фахівцями пропонується:

- інтегрувати зміст предмета «Фізична культура» із змістом позанавчальної фізкультурно-спортивної діяльності;
- використовувати ігрову діяльність як один із компонентів змісту та процесу навчання предмету «Фізична культура»;
- застосовувати взаємонавчання дітей у парах змінного складу, в якому діти грають «у школу», діючи в ролі «вчителя» та «учня»;
- створювати на уроках фізичної культури проблемні навчальні ситуації, які потребують пошуку, відкриття та засвоєння способів вирішення рухових завдань;

□ організувати вирішення проблемних навчальних ситуацій як пізнавально-пошукову діяльність із шести послідовних етапів: визначення предмета дослідження – спостереження – класифікація – стану – процеси – умови процесів – експеримент;

□ забезпечити відповідність навчальних завдань вимогам зони найближчого розумового розвитку;

□ організувати навчання руховим діям, що становлять утримання виду спорту у напрямку від загального до приватного з формуванням узагальненої орієнтовної основи за третім типом.

Поряд із цим особливості реалізації системно-діяльнісного підходу в процесі навчання молодших школярів руховим діям з урахуванням педагогічних технологій змістовного узагальнення в навчанні, поетапного формування розумових дій та понять та колективного навчання не були предметом самостійного наукового дослідження.

Разом з тим виконаний нами аналіз ступеня розробленості різних аспектів цієї проблеми показав, що в даний час склалися достатні теоретичні передумови для її наукового вирішення.

РОЗДІЛ 2.

МАТЕРІАЛ, МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Методи дослідження

Для вирішення поставлених завдань використано такі методи дослідження:

1. Аналіз науково-методичної літератури.
2. Педагогічне тестування.
3. Методи експертної оцінки.
4. Методи психодіагностики.
5. Педагогічний експеримент.
5. Методи математичної статистики.

2.1.1 Аналіз науково-методичної літератури. Здійснювали для визначення ступеня наукової розробленості різних аспектів досліджуваної проблеми, виявлення протиріч у теорії та практиці фізичного виховання, що перешкоджають досягненню молодшими школярами високих предметних, метапредметних та особистісних результатів вивчення предмета «Фізична культура», визначення перспективних підходів до їх вирішення. Результати реферативного огляду літературних даних застосовували визначення

предметної області дослідження, формулювання проблеми, мети і завдань дослідження, вибору адекватних методів отримання емпіричного матеріалу, його якісного і кількісного аналізу.

2.1.2 Педагогічне тестування застосовували для вимірювання показників якості засвоєння предметних результатів навчання молодших школярів способам виконання рухів і рухових дій з м'ячем, що входять до змісту спортивних і рухливих ігор, що вивчаються ними.

Для вимірювання показників якості засвоєння способів виконання зупинки кроком та поворотів застосовували тестові вправи: біг 15 м із високого старту (враховували час подолання відрізка з точністю до 0,01 с); човниковий біг 3x5 м з виконанням зупинок кроком, що стопорить, і поворотів (враховували час подолання відрізка з точністю до 0,01 с); біг 15 м зигзагом (на відрізку довжиною 15 на відстані 3 м один від одного розміщувалися стійки, перед випробуванням ставилося завдання пробігти відрізок, оббігаючи всі стійки, враховували час подолання відрізка з точністю до 0,01 с).

Якість оволодіння зупинкою кроком, що стопорить, оцінювали по різниці між часом човникового бігу 3x5 м і бігу 15 м по прямій. Якість оволодіння способами виконання поворотів під час бігу оцінювали по різниці між часом зигзагом бігу і бігу 15 м по прямій.

Якість оволодіння веденням м'яча ногами у футболі визначали за часом виконання тестової вправи "Ведення м'яча внутрішньою частиною підйому в бігу 15 м зигзагом". Маршрут пересування випробуваного при виконанні даного тестового вправи був таким же, як і в «Біг 15 м зигзагом». М'яч забирався убік по черзі внутрішньою частиною підйому правої та лівої ноги одним дотиком. Ведення м'яча виконувалося внутрішньою частиною підйому правої ноги при пересуванні ліворуч і внутрішньою частиною підйому лівої ноги при пересуванні праворуч.

Якість оволодіння веденням м'яча руками визначали за часом виконання тестової вправи «Ведення м'яча руками 15 м зигзагом». Вправа

виконувалася так само, як і ведення м'яча ногами..

2.1.3. Експертне оцінювання застосовували з метою оцінки якості засвоєння способів виконання рухових дій із м'ячем, які входять у зміст футболу, волейболу, баскетболу. Як експерти були залучені три вчителі фізичної культури, які мають вищу кваліфікаційну категорію. Оцінювання проводили за матеріалами відеозапису виконання учнями трьох технічних прийомів (удар серединою підйому у футболі; прийом-передача м'яча двома руками знизу у волейболі; лов-передача м'яча двома руками від грудей у баскетболі).

Оцінювали правильність виконання п'яти базових елементів кожному з цих технічних прийомів. Для виміру показників розвитку УНД застосовувалися загальноприйняті методи психодіагностики. Показники розвитку пізнавальних УНД визначали із застосуванням методики визначення рівня розумового розвитку молодших школярів. Методика включає 4 субтести по 10 вербальних завдань. Вимірювали та оцінювали показники розвитку наступних пізнавальних УНД: диференціювання суттєвих ознак предметів чи явищ від несуттєвих, другорядних; класифікація на основі виділення суттєвих ознак предметів чи явищ; висновок за аналогією на основі встановлення логічних зв'язків та відносин між поняттями; узагальнення з урахуванням визначення поняття, що поєднує предмети чи явища.

2.1.4. Педагогічний експеримент застосовували для практичного обґрунтування ефективності процесу навчання молодших школярів діям з м'ячем на основі розробленої нами програми та методики навчання на уроках фізичної культури у початковій школі. З цією метою були сформовані 2 групи: контрольна та експериментальна. На момент початку педагогічного експерименту діти обох груп навчалися у третьому класі початкової школи. Експеримент проводили протягом двох років навчання у початковій школі у 3-4 класах.

До контрольної групи (КГ), в якій навчання руховим діям з м'ячем

здійснювалося на основі «Приблизної програми з фізичної культури» [96], увійшли 25 осіб, у тому числі 11 хлопчиків та 14 дівчаток, В експериментальну групу (ЕГ), в якій було реалізовано створену нами програму навчання діям з м'ячем на основі розробленої нами методики, увійшли 25 осіб, у тому числі 12 хлопчиків та 13 дівчаток.

2.1.5. Методи математичної статистики застосовували для кількісного аналізу експериментальних даних. Порівняльний аналіз показників, що спостерігаються на початку і після завершення педагогічного експерименту, проводили із застосуванням параметричного t-критерію Стьюдента і непараметричного критерію хі-квадрат (χ^2).

2.2 Організація дослідження

На першому етапі проводили реферативний огляд літературних даних з різних аспектів досліджуваної проблеми, розробляли методологічний апарат дослідження.

На другому етапі здійснювали структурно-логічний аналіз рухів та рухових дій, що становлять утримання спортивних та рухомих ігор з м'ячем, розробляли програму навчання цим рухами та діям та методику її реалізації у процесі навчання предмету «Фізична культура» у початковій школі.

На третьому етапі було організовано та проведено дворічний формуючий педагогічний експеримент, спрямований на практичне обґрунтування підвищення ефективності процесу навчання молодших школярів діям з м'ячем з урахуванням розробленої нами програми та методики її реалізації на уроках фізичної культури у початковій школі.

На четвертому етапі проводили статистичну обробку експериментальних даних, аналіз та узагальнення матеріалів дослідження.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

3.1. Експериментальна програма навчання молодших школярів діям з м'ячом і методика її реалізації на заняттях фізичної культури

У змісті фізичного виховання молодших школярів широко представлені різноманітні рухи та дії з м'ячом, що утворюють цілісну систему, а також рухливі ігри з елементами спортивних ігор із м'ячом [14].

Відповідно до другого завдання нашого дослідження ми здійснили структурно-логічний аналіз рухів та рухових дій, що застосовуються у змагальній діяльності у спортивних іграх з м'ячом: футболі [23; 25; 73; 85], баскетболі [22; 28; 37; 38], волейбол [29; 40] з виділенням загальних та приватних елементів у їх змісті.

Існування загальних (базових) елементів зумовлено, на наш погляд, спільністю предмета ігрової дії, яким є м'яч, суттєвими властивостями якого є пружність і форма, та спільністю кінцевої мети їх виконання у змагально-ігровій діяльності – переміщення м'яча у певне місце: партнер чи кільце

(баскетбол), партнер чи поверхня спортивного майданчика (волейбол), партнер чи ворота (футбол, гандбол).

Наявність єдиної мети змагально-ігрової діяльності як закон зумовлює вибір певних ігрових дій, які входять до її змісту як елементи для вирішення специфічних рухових завдань. Тому сукупність рухових дій, що застосовуються в спортивних іграх з м'ячем для досягнення мети змагальної діяльності можна розглядати як цілісний системно-організований об'єкт (систему), що включає зміст як своїх елементів ці дії.

Ми розглядаємо засвоєння цієї системи як навчання школі м'яча, оскільки оволодіння рухами і діями, що входять до її змісту, визначає успішність змагальної діяльності в спортивних іграх з м'ячем. У змісті даної системи рухів та рухових дій нами виділяються з урахуванням якісної своєрідності розв'язуваних завдань два найбільш загальні види рухових дій: переміщення гравця без м'яча; ігрові дії з м'ячем.

Виконання цих видів дій здійснюється за збереження певного положення тіла у просторі (постави), що характеризується таким взаєморозташуванням основних ланок тіла людини щодо вертикалі, що забезпечує його стійкість щодо опори.

У спортивних іграх основна стійка трансформується у її окремий варіант – «ігрову стійку». Це здійснюється через зміну в основній стійці положення ніг (стопа на ширині плечей, одна попереду іншої, ноги злегка зігнуті в колінних суглобах, вага тіла на шкарпетках) та рук (руки вільно опущені). Таке положення ніг та рук обумовлено необхідністю зберігати стійке положення тіла при виконанні рухових дій з м'ячем та без м'яча в умовах переміщення; швидко змінювати напрямок і швидкість переміщення тіла та його частин.

«Ігрова стійка» є суттєвою характеристикою всіх видів рухових дій з м'ячем і без м'яча, забезпечуючи стійку та пружну взаємодію тіла з опорою (становище пружної та стійкої опори).

Іншим елементом, загальним для всіх способів переміщень у різних

видах спорту та змагальних вправ, у тому числі й у спортивних іграх, спортивної ходьби, бігу, стрибків, лижного спорту, бігу на ковзанах – є "Крок".

Виникнення «кроку» як виду дії у спортивних іграх з м'ячем обумовлено внесенням істотної зміни до «ігрової стійки»: відхилення вушної, плечової та вертельної точок від вертикалі у бік переміщення (нахил тулуба). Для збереження при нахилі стійкого становища тіла гравець повинен, залишаючись у «ігровій стійці», змінити опору, тобто. зробити крок позаду ногою і поставити її перед вертикальною проекцією центру маси тіла, що переміщається. «Ігрова стійка» набуває вигляду стійкої пружної динамічної опори на одній нозі при виході та переміщенні центру маси тіла (ЦМТ) за межі площі опори, що завершується опором на іншій нозі.

Тіло під час виконання переднього маху продовжує рухатися вперед. Для того щоб постановка опорної ноги не заважала просуванню тіла вперед, стопу потрібно ставити таким чином, щоб період опори починався якомога ближче до досягнення вертикалі (фаза переднього поштовху), а завершувався відразу після її проходження (фаза заднього поштовху), тобто був максимально коротким. За такого способу виконання переднього кроку тіло переміщається вперед перекатом через стопу опорної ноги. Зі збільшенням швидкості переміщення тіла період опори скорочується, відповідно зменшується довжина перекату – від розміру всієї стопи (при повільному бігу перекаат виконується з п'яти на носок) до передньої частини стопи. Істотною характеристикою кроку є пружність стопи в момент опори, що забезпечує її пружне згинання у фазі переднього поштовху та пружне розгинання у фазі заднього поштовху.

Виконання кроку при зміні опори призводить до виникнення сил інерції, що повертають тіло навколо вертикальної осі. Тому наступною суттєвою характеристикою кроку є мах рукою, протилежною нозі, яка виконує крок. Це забезпечує, з одного боку, скручування тулуба, з іншого – винос махової ноги у бік кроку.

Таким чином, нами виділено поняття "крок", яке є елементарною одиницею всіх переміщень у спортивних іграх. Істотними характеристиками кроку є: задній крок (підтягування стопи); передній крок, що завершується постановкою стопи перед точкою проекції центру маси тіла); передній поштовх (пружне згинання опорної ноги досі проходження вертикалі); задній поштовх (пружне розгинання опорної ноги з моменту після проходження вертикалі); мах рукою, різноманітній маховій нозі.

Переміщення як кроку здійснюються у спортивних іграх різними способами залежно від рухових завдань: зберегти чи збільшити швидкість (біг); зменшити швидкість до повної зупинки (зупинка); змінити напрямок у горизонтальній (поворот) або вертикальній (стрибок) площині. Ці способи переміщення представлені в підручниках зі спортивних ігор з м'ячом за умови їх систематизації з урахуванням розв'язуваних рухових завдань, але без розкриття та обґрунтування відмінностей у способах їх виконання.

Нами виділяються такі різновиди «кроку»: «крок ходьби», «біговий крок», «крок прискорення», «стопорний крок», «крок повороту», «крок-стрибок». Специфічність рухових завдань, вирішуваних у переміщеннях за допомогою кроку, визначає якісну своєрідність виділених вище суттєвих ознак.

У Табл. 3.1 наведено суттєві ознаки, що характеризують ці способи виконання кроку, які зумовлюють зміст способів переміщення, що застосовуються у спортивних іграх з м'ячом: ходьби, бігу, ривків, зупинок, поворотів і стрибків.

Таблиця 3.1

Характеристика способів переміщення, що входять до змісту дій з м'ячом

I	Основна стійка						
II	Ігрова стійка						
	Шаг: (пружна динамічна опора та зміна опори)						
III	Види кроку	Крок ходьби	Біговий крок	Шаг прискорення	стопорний крок	Крок повороту	Крок стрибком
IV	Засоби переміщення	Ходьба	Біг	Ривок	Зупинка кроком	Повороти в бігу	Стрибок поштовхом

						однієї ноги
<i>Правила виконання засобів переміщення</i>						
Фаза задньогомаху	Активний виніс стегна		Гальмування стегна		Активний виніс стегна	
	по низькій траєкторії	п'ятка по прямій к тазу		без згинання в колінному суглобі		
Фаза переднього маху	Постановка п'ятки на всю стопу близько до проекції ЦМТ	Постановка на передню частину стопи		Постановка прямою ногою на п'ятку за півкроку до проекції ЦМТ	Мах стегном	
		на проекції ЦМТ	до проекції ЦМТ		В сторону з опорної на передню частину стопи за проекцією ЦМТ	вперед-вверх приземлення в ігрову стойку
Фаза переднього поштовху	Пружне згинання ноги в колінному та гомілковостопному суглобах.					
	Невелике			Велике		
Фаза заднього толчка	Пружне розгинання ноги в колінному та гомілковостопному суглобах.:			Розгинання відсутнє	Пружне розгинання ноги в колінному та гомілковостопному суглобах.:	
	в сторону переміщення				в сторону повороту	вперед-вверх
Мах руками	Перехресно маху ногами				в сторону повороту	вперед-вверх

Варіанти руху махової ноги після зняття опори до вертикалі відрізняються траєкторією руху стопи (задній мах) від її пасивного волочіння паралельно поверхні ігрового майданчика (при стопорному кроці та кроці повороту) до максимально високої (при бігу та ривках), при якій п'ятка найкоротшим шляхом активно підтягується під таз. При кроці стрибком махова нога активно, не згинаючись у колінному суглобі, тягнеться вперед, по землі, при кроці ходьби стопа махової ноги невисокою траєкторією активно переміщається вперед.

У цьому спостерігається така закономірність: що вище необхідна швидкість бігу, то вище траєкторія руху стопи у фазі заднього кроку. Згинання махової ноги в колінному суглобі після зняття з опори наближає загальний центр її маси до осі обертання (тазостегнового суглоба) і створює умови для збільшення кутової швидкості руху ноги вперед і скорочення часу фази заднього кроку.

Передній мах виконується в такий спосіб: при «кроці ходьби» –

активною постановкою махової ноги з п'яти на всю стопу; при "біговому кроці" - активною постановкою на передню частину стопи на проекцію ЦМТ; при "кроці прискорення" - активною постановкою на передню частину стопи до проекції ЦМТ; при «стопорному кроці» – активною постановкою прямою ногою на п'яту за півкроку до проекції ЦМТ; при «кроці стрибком» – махом стегном вперед-вгору із приземленням у статичну чи динамічну ігрову стійку; при "кроці повороту" - махом стегном у бік повороту з опорою на передню частину стопи за проекцією ЦМТ; близько до проекції ЦМТ.

Передній поштовх починається з моменту постановки махової ноги на опору до досягнення ЦМТ лінії вертикалі. Істотною характеристикою переднього поштовху є пружне згинання ноги в колінному та гомілковостопному суглобах. При виконанні кроку ходьби, бігового кроку і кроку прискорення кут згинання невеликий, при виконанні інших різновидів кроку - більш значний.

Задній поштовх починається з моменту вертикалі до моменту зняття передньої частини стопи з опори. У стопорному кроці задній поштовх відсутній, в інших різновидах кроку він виконується за допомогою швидкого пружного розгинання опорної ноги в колінному та гомілковостопному суглобах. М'язове зусилля при ходьбі, бігу та ривках спрямоване у бік переміщення тіла, і під час кроку повороту – у бік повороту, при кроці-стрибку – вперед-вгору.

Рухи рук при ходьбі, біговому кроці та кроці прискорення мають перехресний характер: мах правою рукою вперед у поєднанні з кроком лівою вперед дозволяє виконати скручування тулуба, що перешкоджає його повороту вправо. При кроку, що стопорить, руки вільно опущені, при кроці стрибком виносяться маховим рухом вперед-вгору, при кроці повороті виносяться маховим рухом у напрямку повороту (вправо або вліво).

Виділені нами кроки виконуються у спортивних іграх як у рамках переміщень, що виконуються без м'яча (біг, ривки, зупинки, повороти та стрибки), так і в структурі рухових дій з м'ячом (лов м'яча, зупинка м'яча,

удар, метання, кидок, катання, штовхання та ведення м'яча).

У другому випадку вони представляють по суті "крок виходу на м'яч" для надання силового впливу і виконуються у вигляді переміщення до м'яча (для його прийому або на нього з метою переміщення).

Загальною чи суттєвою вимогою до «кроку виходу на м'яч» є прийняття в ході або після переміщення ігрової стійки (динамічної чи статичної) на такій відстані від м'яча, яка зручна для виконання певного руху або рухової дії з ним (Табл. 3.2). З м'ячем після виходу до нього у певній (статичній чи динамічній) ігровій стійці можна виконати дві основні дії – «прийом м'яча» та «переміщення м'яча». Виконання цих дій рукою (руками) передбачає «утримання м'яча». Істотними вимогами ефективного утримання м'яча є: максимально велика поверхня дотику долоні та пальців з м'ячем, що забезпечується розведенням пальців рук з урахуванням форми м'яча; тиск на поверхню м'яча, який забезпечується пружним притисканням пальців рук до м'яча; близьке розташування великих пальців (мізинців) при триманні м'яча двома руками зверху/знизу.

Таблиця 3.2

Характеристика рухів та рухових дій з м'ячом

I	Вихід на м'яч із використанням різних видів «кроку»					
II	Прийом м'яча		Переміщення м'яча			
III	Прийом з відскоком	Ловля м'яча	Катання	Штовхання	Метання	Удар
IV	Дії з м'ячом (технічні прийоми)					

Прийом м'яча внутрішньою стороною стопи. Прийом м'яча, що летить, грудьми, стегном, підйомом, серединою чола, руками. Прийом-передача м'яча двома руками знизу	Прийом – передача двома руками згори. Ловля однієї і двома руками м'яча, що летить на рівні пояса, грудей, вище голови	Ведення м'яча в міні-футболі	Ведення м'яча у футболі. Удар внутрішньою та зовнішньою стороною стопи	Вкидання м'яча. Метання малого м'яча. Кидок двома руками від грудей. Прийом-передача двома руками зверху. Ведення рукою	Нападаючий удар рукою Удар серединою підйому. Удар серединою чола
Правила виконання дій з м'ячом					
пружність	М'якість дії на м'яч			жорсткість	
Винесення ланки тіла до м'яча	без замаху			с замахом	
Поступливий рух	без хльосту			з хльостом	

Завдяки виконанню цих вимог тиск з боку руки розподіляється рівномірно на всю контактну поверхню із зусиллям, достатнім для утримання м'яча. Суб'єктивно це відчувається як «м'якість».

Тримання м'яча входить у зміст двох основних видів дій з м'ячем, які якісно відрізняються розв'язуваними руховими завданнями – прийом та переміщення м'яча.

Суть рухової задачі, яка вирішується із застосуванням «прийому м'яча», є погашення швидкості його переміщення з переведенням у положення, зручне для виконання наступних дій. Істотними ознаками прийому м'яча є: винесення ланки тіла назустріч м'ячу; поступається рух (амортизація) - плавне з поступовим погашенням швидкості переміщення ланки тіла, що приймає м'яч, по траєкторії, що збігається з траєкторією руху м'яча.

Можна виділити два способи прийому м'яча: лов м'яча; прийом м'яча з відскоком.

Лов м'яча здійснюється з використанням поступаючого руху руки (рук): послідовне згинання в положенні «тримання м'яча», що починається

від пальців і завершується згинанням у плечовому суглобі (суглобах). Лов м'яча завершується його триманням у положенні, зручному для виконання наступних дій: замаху при метанні м'яча, прийому-передачі двома руками зверху, штовхання м'яча при його веденні в баскетболі, замаху при штовханні м'яча.

Прийом м'яча з відскоком здійснюється також з використанням руху, що поступається, що призводить до «м'якого» відскоку м'яча в необхідне положення. Відскок м'яча забезпечується пружністю частини тіла, що приймає м'яч, величина відскоку - різницею швидкостей переміщення м'яча та частини тіла, що приймає м'яч. Прийом м'яча з відскоком застосовується при виконанні прийому-передачі м'яча двома руками знизу у волейболі, прийому м'яча, що летить серединою лоба, грудьми, стегном, внутрішньою стороною стопи («щічкою»), прийому м'яча, що опускається, підошвою, зовнішньою і внутрішньою частиною стопи.

Виділені нами правила прийому м'яча однаково значимі, чи то лов м'яча однією рукою в баскетболі чи гандболі, прийом м'яча ногою у футболі чи прийом м'яча двома руками знизу у волейболі.

Наведені вище способи прийому м'яча з ловом або відскоком виконуються з обов'язковим дотриманням виділених нами істотних вимог з урахуванням конкретних умов розв'язання рухової задачі: способу переміщення, що використовується при виході на м'яч (крок ходьби, біговий кроки, крок за кроком, крок повороту або крок-стрибок); траєкторії та швидкості руху м'яча; якісної своєрідності дії з м'ячем, що виконується після його прийому.

Переміщення м'яча виконується такими способами: штовхання, метання, удар та катання,

Катання та штовхання м'яча здійснюються тривалим плавним впливом на м'яч по дотичній до його поверхні (катання) та через його центр (штовхання); виконуються без попереднього замаху після поступаючого руху при лові м'яча; ставляться з урахуванням траєкторії до поступально-

поворотних рухів.

Удар по м'ячу та метання м'яча виконуються після попереднього замаху, відносяться з урахуванням траєкторії до обертальних рухів, виконуються із застосуванням хльосту. Удар по м'ячу відрізняється від метання тим, що м'яч під час метання перебуває у руці, а за ударі – у точці, зручною докладання зусилля.

3.2. Програма навчання молодших школярів діям із м'ячом

Відповідно до третього завдання нашого дослідження нами було створено програму навчання молодших школярів діям з м'ячом та розроблено методику її реалізації у початковій школі в процесі навчання предмету «Фізична культура».

При вирішенні цього завдання ми спиралися на методологічні положення системно-діяльнісного підходу, розроблені у вітчизняній психології та педагогіці [15; 33; 48; 94]. Вони розкривають психологічні механізми присвоєння людиною існуючого соціального досвіду у вигляді знань, способів їх застосування у вирішенні соціальних та особистісно-значущих проблем, психологічні та педагогічні умови формування готовності особистості до творчого саморозвитку та безперервної освіти, життєвого самовизначення та самореалізації [23; 30].

Системно-діяльнісний підхід сприймається як умова подолання вузької предметної обмеженості змісту початкової освіти дітей предмету «Фізична культура» [91]. Його реалізація дозволяє кардинально розширити цільові настанови викладання фізичної культури у початковій школі. Це передбачає відповідне цим установкам оновлення зміст фізкультурної освіти та розробку адекватного цьому змісту організаційно-методичного забезпечення навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів під час уроків фізичної культури [40].

Предметна мета навчання руховим діям із м'ячом полягала у озброєнні молодших школярів основами знань про способи виконання дій із м'ячом як

елементи цілісної системи з виділенням існуючих між ними структурно-логічних зв'язків; формуванні умінь практично реалізовувати ці способи у конкретних ігрових ситуаціях; розвитку рухових здібностей, що зумовлюють готовність до ефективного застосування дій з м'ячем у змагально-ігровій діяльності в рухомих та спортивних іграх з м'ячем.

Метапредметною метою було формування у молодших школярів у процесі навчання рухам та діям з м'ячем пізнавальних, регулятивних, комунікативних та універсальних УНД.

При навчанні дій з м'ячем ми враховували вікові психологічні особливості молодших школярів, які з одного боку, їх навчальні можливості, з іншого – вибір змісту освіти та організацію навчально-пізнавальної діяльності з його засвоєнню [33; 58].

Досягнення предметної мети забезпечувалося вирішенням трьох груп завдань:

1. Оздоровчі завдання: формування початкових знань та уявлень про специфічну роль спортивних ігор з м'ячем у зміцненні здоров'я; про їх вплив на фізичний, інтелектуальний, емоційний та соціальний розвиток людини, на розумову працездатність та соціалізацію; озброєння вміннями організації фізкультурно-оздоровчих заходів у рамках режиму дня з використанням дій із м'ячем; формування умінь самоконтролю та оцінювання показників фізичного стану, фізичного розвитку, фізичного навантаження, рухових здібностей (сили, швидкості, витривалості, координації, гнучкості).

2. Освітні завдання: формування знань та уявлень про зміст змагальної діяльності спортивних ігор з м'ячем як цілісної системи об'єднаних структурно-логічними зв'язками рухів та рухових дій; формування умінь та навичок виконання рухів та рухових дій, що входять до змісту змагальної діяльності у спортивних іграх з м'ячем; розвиток рухових (кондиційних та координаційних) здібностей, необхідних для ефективного оволодіння та виконання рухів та рухових дій, що входять до змісту змагальної діяльності спортивних ігор з м'ячем; формування готовності до ефективного

використання дій з м'ячем у рухливих та спортивних іграх із м'ячем.

3. Виховні завдання: формування інтересу до систематичних занять спортивними іграми; розвиток пізнавальних та комунікативних мотивів, мотивів досягнення успіху, особистісного саморозвитку та творчої самореалізації; формування готовності до прояву вольових зусиль при подоланні специфічних труднощів, пов'язаних із оволодінням діями з м'ячем.

З урахуванням предметної та метапредметної цілей програми навчання діям з м'ячем до її змісту були включені предметний та метапредметний блоки.

Предметний блок включає три розділи:

1. Теоретичні знання.
2. Вміння та навички.
3. Фізичне вдосконалення.

При розробці його змісту враховувався навчальний матеріал з розділів «Рухомий ігри» та «Рухомий ігри з елементами спортивних ігор» навчальної програми з предмета «Фізична культура» для учнів початкового ступеня загальної освіти [22].

До змісту розділу «Теоретичні знання» входять такі знання: історія футболу, волейболу, баскетболу; рухові здібності: швидкісні, силові, координаційні, витривалість та гнучкість; фізичне навантаження та частота серцевих скорочень; знання способів виконання рухів та рухових дій, що входять до змісту змагальної діяльності спортивних ігор з м'ячем як елементів цілісної системи з баченням існуючих між ними структурно-логічних зв'язків; рухливі ігри із елементами спортивних ігор; правила змагань з футболу, баскетболу, волейболу; гігієнічні вимоги до спортивного одягу та правила попередження травматизму при виконанні рухів та рухових дій з м'ячем; специфічна роль спортивних ігор з м'ячем у зміцненні здоров'я, їх вплив на фізичний, інтелектуальний, емоційний, соціальний розвиток людини, на розумову працездатність та соціалізацію.

Розділ «Уміння та навички» включає рухові вміння та навички

виконання рухів та рухових дій, що становлять зміст змагальної діяльності спортивних ігор з м'ячом: способів переміщення та їх базових елементів (постава, основна стійка, ігрова стійка, зміна опори, крок, ходьба, біг, стрибки поштовхом однією і двома ногами, зупинки кроком і стрибком; повороти; приставний крок), способів виконання дій м'ячом – вихід на м'яч; тримання м'яча однією та двома руками (знизу та зверху); прийом м'яча; лов м'яча (одною і двома руками, що летить на різній висоті з різних сторін, з різною траєкторією; лов м'яча, що опускається, серединою підйому); прийом м'яча з відскоком (прийом-передача м'яча однією і двома руками знизу та зверху, серединою чола, грудьми, стегном, внутрішньою та зовнішньою стороною стопи, підошвою); катання м'яча (підошвою, внутрішньою та зовнішньою частиною стопи, рукою при введенні м'яча у гру воротарем); штовхання м'яча (ведення м'яча руками та ногою зі зміною швидкості та напрямку переміщення, удар зовнішньою частиною стопи, удар внутрішньою частиною підйому, кидок баскетбольного м'яча однією рукою від плеча, двома руками від грудей); метання м'яча однією рукою зверху; кидання баскетбольного м'яча однією та двома руками з-за голови; вкидання м'яча у футболі; кидок м'яча воротарем та удар (нападаючий удар у волейболі, удар серединою, внутрішньою та зовнішньою частиною підйому, серединою лоба у футболі); вміння організації рухливих та спортивних ігор з м'ячом у рамках режиму дня; вміння контролю та оцінювання показників володіння способами виконання рухів та рухових дій, що становлять утримання спортивних ігор з м'ячом.

У розділі «Двигуни» включені такі рухові здібності: швидкісні, силові, координаційні, витривалість та гнучкість.

Зміст метапредметного блоку включає здатність і готовність здійснювати такі пізнавальні УНД: пошук, відбір, сприйняття, осмислення та запам'ятовування інформації з урахуванням змісту навчальної задачі, що вирішується (оволодіння способом дії); вибір та застосування способу вирішення навчальної задачі з урахуванням конкретних умов; пізнавальні

знаково-символічні УНД: моделювання – подання у вигляді схеми (просторово-графічної чи знаково-символічної) засвоєного способу вирішення навчальної чи практичної задачі з виділенням його суттєвих характеристик; пізнавальні логічні УНД: порівняння – порівняння руху та рухових дій з виділенням приватних та загальних ознак; розпізнавання – розпізнавання руху та рухових дій з метою віднесення його до певного класу (групи, виду); аналіз рухової дії з виділенням рухів і фаз розв'язуваних ними рухових завдань; класифікація – розподіл рухів та рухових дій до певної групи з урахуванням заданої основи; узагальнення - узагальнення групи рухів та рухових дій на основі виділення суттєвого відношення.

Другою складовою змісту метапредметного блоку виступають регулятивні УНД: цілепокладання – прийняття та збереження мети навчальної діяльності, пов'язаної з оволодінням способом виконання рухових дій з м'ячем; планування – визначення послідовності проміжних цілей та поопераційного виконання рухової дії з урахуванням умов реалізації та кінцевого результату; самоконтроль – звірення реалізованого способу рухового впливу та її результату із заданим зразком із єдиною метою виявлення відхилень від зразка; самооцінка - оцінювання якості власного виконання рухової дії з виявленням причин допущених помилок; самокорекція – внесення змін з урахуванням виявленого відхилення реальної дії та її результату від заданого зразка.

Третьою складовою змісту метапредметного блоку виступають комунікативні УНД: реалізація способу рухової дії з опорою на зовнішню словесне регулювання процесу його виконання; усний та письмовий опис способу виконання рухової дії та її елементів; взаємодія – узгодження своїх дій з діями однолітків та вчителя у рамках спільної навчальної діяльності; контроль процесу результату виконання рухового дії та її елементів своїми однолітками; оцінювання результатів виконання рухової дії та її елементів своїми однолітками; корекція процесу виконання рухової дії та її елементів своїми однолітками; організація рухливих та спортивних ігор з м'ячем за

участю групи однолітків.

Четвертою складовою змісту метапредметного блоку є особистісні УНД: самовизначення у навчальній діяльності (навчальна мотивація); адекватне самовідношення до свого Я (Я-концепція та самооцінка).

Програма реалізується протягом 2-х років навчання у початковій школі (3-4 рік навчання) при вивченні розділів «Рухливі ігри» (базова частина) та "Рухливі ігри з елементами спортивних ігор" (варіативна частина) предмета "Фізична культура". На освоєння програми виділяється 60 академічних годин – по 30 годин на кожен рік навчання без урахування часу на фізкультурно-оздоровчі та спортивно-масові заходи у позаурочний час та на виконання домашніх завдань (Табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Розподіл навчального часу за розділами предметного блоку програми
навчання діям з м'ячом, хвилини**

Зміст предметного блоку програми «Школа м'яча»	3 клас	4 клас	Разом
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
<i>Розділ «Теоретичні знання»</i>	<i>150</i>	<i>150</i>	<i>300</i>
Історія спортивних ігор	-	-	-
Способи переміщення та їх базові елементи	40	-	40
Способи виконання ігрових дій м'ячом	60	60	120
Рухливі ігри з елементами футболу, волейболу, баскетболу	30	50	80
Правила змагань з футболу, волейболу, баскетболу	10	10	20
Рухливі здібності	5	25	30
Гігієнічні вимоги до спортивного одягу та правила попередження травматизму при виконанні рухів та рухових дій з м'ячом	5	5	10
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
<i>Розділ «Уміння та навички»</i>	<i>750</i>	<i>750</i>	<i>1500</i>
Організація фізкультурно-оздоровчих заходів у рамках режиму дня	В рамках самостійної роботи		
Контроль та оцінювання показників володіння способами виконання рухів та рухових дій, що становлять зміст спортивних ігор із м'ячом.	30	50	80
Способи переміщення та їх базові елементи	100	-	100
Способи виконання ігрових дій м'ячом	220	50	270
Приватні варіанти ігрових дій із м'ячом	250	350	600
Організація рухливих та спортивних ігор у рамках режиму дня	150	300	450
<i>Розділ «Рухливі здібності»</i>	<i>450</i>	<i>450</i>	<i>900</i>
Швидкісні	150	150	300
Силові	50	50	100

Координаційні	150	150	300
Витривалість	30	30	60
Гнучкість	70	70	140
Всього уроків / хв	30/1350	30/1350	60/2700

Формування метапредметних УНД здійснюється у процесі засвоєння змісту предметного блоку освітньої програми.

Заплановані предметні результати освоєння Програми.

Внаслідок освоєння програми навчання діям із м'ячем школярі повинні – знати: історію футболу, волейболу, баскетболу; рухові здібності: швидкісні, силові, координаційні, витривалість та гнучкість з урахуванням їхньої ролі у спортивних іграх; способи виконання рухів та рухових дій, що входять до змісту змагальної діяльності спортивних ігор з м'ячем як елементів цілісної системи з баченням існуючих між ними структурно-логічних зв'язків; рухливі ігри із елементами спортивних ігор; правила змагань з футболу, баскетболу, волейболу; гігієнічні вимоги до спортивного одягу та правила попередження травматизму при виконанні рухів та рухових дій з м'ячем;

– вміти: виконувати рухи та рухові дії, що становлять зміст змагальної діяльності спортивних ігор з м'ячем: організовувати проведення рухливих та спортивних ігор з м'ячем у рамках режиму дня; контролювати та оцінювати показники володіння способами виконання рухів та рухових дій;

– володіти: способами виконання ігрових дій у стріт-баскеті, піонерболі та міні-футболі за спрощеними правилами; способами організації самостійної фізкультурно-оздоровчої, рекреаційної та спортивної діяльності з використанням рухливих спортивних ігор із м'ячем.

Заплановані метапредметні результати освоєння Програми.

У процесі реалізації Програми навчання молодших школярів до дій з м'ячем створювалися умови для досягнення наступних метапредметних результатів: здатність до організації своєї навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння способами виконання рухових дій (пізнавальні УНД); здатність до ефективної організації своєї діяльності, спрямованої на опанування способів виконання рухових дій (регулятивні УНД); здатність до

ефективного співробітництва зі своїми однолітками під час здійснення колективної діяльності, спрямованої на досягнення спільних цілей (комунікативних УНД); здатність до адекватного самовідносини та самовизначення у навчальній діяльності (особистісні УНД).

3.3. Методика навчання молодших школярів діям із м'ячом під час уроків фізичної культури

Методика навчання молодших школярів діям із м'ячом під час уроків фізичної культури у початковій школі розроблено нами з урахуванням концептуальних положень системно-діяльнісного підходу. Вона передбачає, з одного боку, включення молодших школярів у навчальну діяльність як її активного суб'єкта, з іншого – системну організацію самої діяльності, при якій усі навчальні дії, що здійснюються молодшим школярем (пізнавальні, комунікативні, регулятивні та особистісні), об'єднані в цілісну систему, вносячи свій специфічний внесок у досягнення її предметної (оволодіння способом вирішення навчальної задачі) та метапредметної (формування УНД) цілей.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів у процесі навчання діям з м'ячом та процес її організації вибудовані нами відповідно до концепції змістовного узагальнення у навчанні.

В результаті структурно-логічного аналізу нами була виділена вихідна абстракція, яка знаходить своє конкретне практичне втілення у всіх рухах і рухових діях (основна стійка), виділені з неї приватні поняття. Поняття та терміни, що використовуються в традиційній практиці технічної підготовки в спортивних іграх, що відображають способи виконання рухів (ігрова стійка, опора, замах, хльост, тримання м'яча, поступається рух, задній і передній крок тощо) і рухових дій (біг, ривок, зупинка, стрибок, повороти, ведення м'яча, катання, штовхання, удар, кидок, метання м'яча) були розглянуті нами: як приватні форми прояву загальніших понять (наприклад, удар як приватний спосіб переміщення м'яча); як цілісні освіти, які мають свій внутрішній зміст

(наприклад, поняття «удар» поєднує нападаючий удар у волейболі та удар серединою підйому у футболі).

Трансформація змісту навчання у цілісне системно-організоване ціле – систему дій з м'ячем з виділенням структурно-логічних зв'язків між її елементами (рухами та діями) – дозволила зробити наступний крок у реалізації ідеї змістовного узагальнення у навчанні: визначити вертикальну послідовність навчання у напрямку від загального до загального до окремого, від засвоєння загального вихідного поняття до одиничного конкретного факту його прояви.

Навчання починається з освоєння основної, а потім ігрової стійки, після чого молодші школярі опановують поняття кроку і його різновидів. Володіння цими поняттями створює передумови для оволодіння основними способами переміщення, які у спортивних іграх з м'ячем – біг, ривок, зупинка, повороти і стрибки.

Ці способи переміщення є складовою рухових дій з м'ячем, в цій якості вони виступають як «кроки виходу на м'яч». "Крок виходу на м'яч" є вихідною абстракцією для всіх ігрових дій з м'ячем.

Приватні способи виконання «кроку виходу на м'яч» обумовлені якісною своєрідністю рухових задач, що вирішуються - прийняти м'яч або перемістити його в певну точку простору. Після оволодіння «кроком виходу на м'яч» молодші школярі можуть розпочати освоєння лову м'яча руками (рукою) та прийому м'яча з відскоком. Одночасно вивчаються прийоми переміщення м'яча, починаючи з найпростішого - катання, а потім штовхання м'яча. Після освоєння цих прийомів можна перейти до вивчення кидання та метання м'яча, потім – удару по м'ячу рукою та ногою.

При визначенні послідовності вивчення рухових процесів рухів, що є одному рівні узагальнення (горизонтальна послідовність) діти насамперед опановують базовим дією, у якому представлені всі елементи, які входять у зміст інших рухових процесів цього рівня узагальнення, є спільними їм. Це зумовлює можливість позитивного перенесення досвіду, набутого щодо

базового рухового впливу, на засвоєння інших процесів.

Освоєння різних положень тіла, що забезпечують пружну взаємодію тіла з опорою, збереження стійкої статичної та динамічної рівноваги при виконанні різних дій в умовах силового протистояння починається з вивчення «ігрової стійки». Потім освоюється положення пружної динамічної опори під час переміщення, при виконанні рухових дій з м'ячем: ударів, ведення м'яча, прийому м'яча.

Освоєння різних способів переміщення починається з вивчення базової рухової дії кроку ходьби, що включає два елементи - пружну динамічну одиночну опору і зміну опори. Потім у горизонтальній послідовності освоюються біговий крок, крок прискорення, крок, що стопорить, крок повороту і крок стрибком.

Освоєння різних видів кроку виходу на м'яч (для прийому м'яча або на м'яч) починається з вивчення виходу на м'яч під час ведення м'яча ногою. Після оволодіння цією базовою руховою дією вивчається вихід на м'яч при виконанні удару по м'ячу ногою, при зупинці м'яча, що котиться і опускається, підошвою, при ударі ногою по м'ячу, що скаче, при лові м'яча, що летить назустріч, двома руками знизу, на рівні грудей в ігровій стійці переміщення.

Освоєння різних видів прийому м'яча починається з вивчення лову м'яча, що летить назустріч, двома руками знизу. Після оволодіння базовим руховим дією можна приступити до вивчення інших способів прийому м'яча в наступній горизонтальній послідовності: лов назустріч м'яча, що летить, двома руками на рівні грудей, зверху, лов м'яча однією рукою. Потім вивчаються прийоми м'яча з відскоком: прийом м'яча, що летить назустріч, з відскоком двома руками, однією рукою, грудьми, стегном, серединою підйому, внутрішньою стороною стопи. Прийом м'яча виконується після виходу на м'яч, потім у зустрічному і далі паралельному переміщенні. Потім вивчається прийом-передача м'яча двома руками знизу.

Опанування різними видами переміщення м'яча починається з ведення

м'яча зовнішньою частиною підйому та ведення м'яча рукою. Потім освоюються ведення м'яча серединою та внутрішньою частиною підйому, лов-передача двома руками від грудей. Освоєння різних видів удару починається з вивчення базової дії удару серединою підйому, потім вивчається удар внутрішньою стороною стопи, серединою, зовнішньою і внутрішньою частиною підйому по м'ячу, удар по м'ячу однією рукою, метання малого м'яча на точність і дальність, вкидання м'яча двома руками - за голови.

Таким чином, нами визначено горизонтальну послідовність навчання діям з м'ячом. Базовими руховими діями, з яких починається вивчення рухових дій одного рівня узагальнення, є «ігрова стійка», «крок», «крок виходу на м'яч при веденні м'яча ногою», «лов м'яча, що летить назустріч двома руками знизу», «м'яча, що летить назустріч, з відскоком двома руками», «ведення м'яча зовнішньою частиною підйому і ведення м'яча рукою», «удар серединою підйому».

Після освоєння окремих рухів та рухових дій відбувається їх об'єднання в цілісні зв'язки: прийом (лов) м'яча – ведення м'яча – передача (або удар та кидок). Рухливі ігри з елементами спортивних ігор використовуються наприкінці кожного уроку. Вибір рухомої гри здійснюється з урахуванням змісту розв'язуваної на уроці завдання навчання певної рухової дії.

У Табл. 3.4-3.5 наведено тематичний план-графік навчання діям з м'ячом у 3-4 класах початкової школи. Трансформація змісту навчання (рухових дій та рухів з м'ячом) у систему наукових понять та визначення послідовності їх засвоєння від вихідного, найбільш абстрактного поняття до засвоєння його приватних проявів дозволяє організувати навчальну діяльність молодших школярів як процес відкриття їхньої сутності та змісту як пізнавальну діяльність.

Процес навчання починався з ухвалення даної навчальної задачі. Вчитель демонстрував рухову дію, що розучується, розповідав про його значущість для успішності ігрової діяльності, пропонував дітям самостійно виконати його, звертаючи увагу на те, що вони потенційно готові до того, щоб засвоїти його в процесі навчання.

Наступною навчальною дією є визначення загального відношення (вихідної абстракції), яке обумовлює спосіб розв'язання як конкретно вирішуваної приватної завдання, а й визначає, як закон, рішення цілого класу подібних завдань. Навчальні дії щодо визначення цього відношення відбувалися спочатку в предметно-чуттєвій формі у вигляді пошуку та апробації різних способів вирішення рухової задачі (наприклад, правило «хльосту» при виконанні ударів по м'ячу та метання м'яча).

Потім знайдений спосіб набував форми розумової дії, що здійснюється у внутрішньому інтелектуальному плані з психічними образами предметів (уявленнями чи поняттями).

Необхідною умовою засвоєння виділеного у процесі предметного впливу загального відношення виступало створення його символічної моделі (моделювання) як слова чи наочної схеми. Зміст цієї моделі включало внутрішні, суттєві, безпосередньо не спостерігаються характеристики цілісного предметного дії, що відбивається нею.

Виділення загального відношення у предметній дії, що вивчається, дозволило знайти загальний для всіх окремих випадків спосіб вирішення навчальної задачі («хльост»), розглянути його як вихідну клітинку, з якої народжуються приватні варіанти.

Наступна навчальна дія полягала у створенні на основі загального способу розв'язання системи різних приватних завдань (способи удару по м'ячу та метання м'яча. Вирішення цих завдань здійснювалося на основі конкретизації загального способу як би «відразу» на основі розсуду в кожній з них того загального відношення і використання адекватного йому загального способу вирішення. У процесі засвоєння теоретичних понять

(«хльост») молодші школярі опанували пізнавальні УНД (аналіз, порівняння, узагальнення, висновок).

Наведені вище навчальні дії забезпечували відкриття, побудову та засвоєння молодшими школярами теоретичного поняття («хльост») за умови управління вчителем їхньою навчально-пізнавальною діяльністю з відкриття способу вирішення навчальної задачі через систему проблемних навчальних завдань та практичного оволодіння цим способом.

Ми організовували навчальну діяльність молодших школярів, спрямовану на практичне освоєння рухів та рухових дій, що становлять зміст програми навчання діям з м'ячом, через взаємонавчання у парах змінного складу.

В умовах колективного навчання кожна дитина була змушена брати активну участь у навчальній діяльності, оскільки робота велася у формі діалогу.

Учень, який діяв у ролі «вчителя», виконував певні види навчальних завдань: вислухати, оцінити та скоригувати повноту та точність знання «учнем» орієнтовної основи рухової дії, що розучується; сформулювати та поставити питання для уточнення повноти та точності знань «учня» про орієнтовну основу рухової дії, що розучується; проконтролювати, оцінити та скоригувати правильність розуміння «учнем» суті підводить вправи через порівняння змісту розповіді учня з еталоном; проконтролювати, оцінити та скоригувати правильність виконання цієї вправи «учнем» через порівняння із зразком.

Виконання молодшим школярем цих навчальних завдань у процесі навчання своїх однолітків рухової дії чи руху:

- 1) забезпечувало більш повне та точне розуміння ним суті того матеріалу, яке було предметом викладання (предметні результати навчання діям з м'ячом),

- 2) вимагало практичного виконання навчальних дій, які завдяки механізму інтеріоризації трансформувалися у психологічні новоутворення

молодшого школяра: загальнонавчальні («аналіз», «порівняння»), регулятивні («контроль», «оцінювання» та «корекція») та комунікативні («взаємодія»), «словесна регуляція») УНД (метапредметні результати навчання діям із м'ячом).

Молодші школярі, які діяли в ролі «учня», виконували такі завдання: запам'ятати та відтворити зміст орієнтовної основи рухової дії, що розучується; відповісти на запитання «вчителя» про орієнтовну основу рухової дії, що розучується; розповісти про спосіб виконання продемонстрованого вчителем фізичної культури нової вправи, що підводить; виконати цю підводну вправу, спираючись на її зоровий та логічний образ; прийняти і зрозуміти суть зауважень «вчителя», що контролює виконання вимог до виконання рухової дії, що розучується, внести корекції у спосіб виконання розучуваної рухової дії з урахуванням зауважень «вчителя».

Виконання молодшим школярів цих навчальних завдань у процесі засвоєння рухової дії, що розучується, з м'ячом:

1) забезпечувало високу якість засвоєння знань, умінь та навичок виконання рухової дії та розвиток адекватних його змісту рухових здібностей (предметні результати навчання діям з м'ячом);

2) вимагало виконання загальнонавчальних («запам'ятовування», «сприйняття», «розуміння», «відтворення»), регулятивних («самоконтроль» та «самокорекція») та комунікативних («усний опис», «взаємодія», «словесна регуляція») УНД (метапредметні результати навчання діям із м'ячом).

Необхідною умовою організації взаємонавчання в парах змінного складу є наявність «алгоритмів» - приписів, в яких представлена в наочній та письмовій формі орієнтовна основа рухової дії, що розучується (послідовність рухів, що ведуть до вирішення рухового завдання).

Як приклад розглянемо покроково навчальну діяльність молодших школярів із засвоєння теми «Удар по м'ячу ногою» (Табл. 3.6).

Методика навчання молодших школярів діям з м'ячом (на прикладі уроку на тему «Удар по м'ячу»)

Навчальні завдання	Організація навчальної діяльності		Метапредметні результати (УНД)			Предметні результати
	методи	форми	Пізнавальні	регулятивні	комунікативні	
Тема уроку «Удар по м'ячу»						
Теоретичні проблемні завдання						
Назвати ряд поданих способів переміщення м'яча одним словом («удар по м'ячу»)	проблемно-пошуковий	індивідуальна	розпізнавання, розуміння			Знання про орієнтовну основу удару серединою підйому
Вибрати правильний, на їхню думку, варіант «удару по м'ячу серединою підйому» і виконати його, орієнтуючись на зразок, продемонстрований вчителем	проблемно-пошуковий	фронтальна	аналіз, порівняння та узагальнення			
Порівняти положення тіла під час «удару по м'ячу ногою» з ігровою стійкою при «виході на м'яч» і знайти в ньому «відоме»	проблемно-пошуковий	фронтальна	аналіз, порівняння та узагальнення			
Визначити нові, «незнайомі елементи» у виході на м'яч під час удару серединою підйому	проблемно-пошуковий	фронтальна	аналіз, порівняння та узагальнення			
Апробувати різні варіанти замаху та визначити вимоги до його виконання	проблемно-пошуковий	фронтальна	аналіз, порівняння та узагальнення			
Апробувати різні варіанти розгинання б'ючої ноги при ударі та визначити вимоги до його виконання хлестом	проблемно-пошуковий	фронтальна	аналіз, порівняння та узагальнення			
Навести приклади хльосту з інших видів спорту	проблемно-пошуковий	фронтальна	аналіз, порівняння та узагальнення			

Апробувати різні варіанти положення стопи ноги, що б'є, при ударі і визначити вимоги до його виконанню	проблемно-пошуковий	фронтальна	аналіз, порівняння та узагальнення		
Сформулювати орієнтовну основу удару серединою підйому	репродуктивний	індивідуальна	аналіз, порівняння та узагальнення		
Подати у графічній формі вимоги до способу переміщення м'яча ударом ноги (домашнє завдання)	репродуктивний	Самостійна робота	аналіз, порівняння та узагальнення		

Необхідною умовою виникнення та здійснення навчально-пізнавальної діяльності було створення проблемної ситуації, коли перед молодшим школярем ставилося певне рухове завдання (виконати певний рух або дію з м'ячем), спосіб вирішення якої був йому невідомий. Існування цієї суперечності породжувало та спрямовувало пізнавальну активність на відкриття цього способу.

1. Рухи та рухові дії, що становлять зміст спортивних ігор з м'ячем, представлені нами як елементи цілісної системи з

врахуванням загального та приватного у їхньому змісті, з виділенням існуючих між ними структурно-логічних зв'язків.

2. Програма навчання діям з м'ячем та методика її реалізації у початковій школі в процесі навчання предмету «Фізична культура» розроблено нами з урахуванням методологічних положень системно-діяльнісного підходу та вимог ФГОС НГО до цілей, завдань, змісту та результатів навчання молодших школярів предмету «Фізична культура».

Програма реалізується протягом 2-х років навчання у початковій школі (3-4 рік навчання) при вивченні розділів «Рухливі ігри» (базова частина) та «Рухливі ігри з елементами спортивних ігор» (варіативна частина) предмета «Фізична культура. У програмі представлені заплановані предметні та метапредметні результати її освоєння.

3. Структурно-логічний аналіз змісту навчання діям з м'ячем з виділенням загального та приватного у рухових діях з м'ячем, дозволяє реалізувати вертикальну послідовність навчання у напрямку від загального до приватного, від засвоєння загального вихідного поняття до його конкретного прояву. Під час вивчення рухових процесів, що є одному рівні узагальнення (горизонтальна послідовність), насамперед розучується базове дію, у якому представлені всі елементи, які входять у зміст інших процесів цього рівня узагальнення. Після освоєння окремих рухів та рухових дій відбувається їх об'єднання у цілісні зв'язки.

Рухливі ігри з елементами спортивних ігор використовуються

наприкінці кожного уроку. Вибір рухомої гри здійснюється з урахуванням змісту розв'язуваної на уроці завдання навчання певної дії з м'ячом.

У структуру та зміст нашої методики закладено систему навчальних завдань, що забезпечують включення молодших школярів у діяльнісне освоєння навчального матеріалу для досягнення предметної та метапредметної мети навчання. Виділяються такі кроки навчально-пізнавальної діяльності: прийняття навчальної задачі; визначення загального відношення, спочатку у предметно-чуттєвій формі, потім у формі розумової дії; створення його символічної моделі; створення та розв'язання системи різних приватних завдань на основі розсуду в кожній з них загального відношення та використання адекватного йому загального способу рішення відносини та використання адекватного йому загального способу вирішення.

Найбільш сприятливі умови для виконання цих навчальних завдань виникають при реалізації колективного навчання з домінуючою роллю в організаційній структурі навчання у парах змінного складу.

Учні, які діють у ролі «вчителя», виконують такі завдання: вислухати, оцінити та скоригувати повноту та точність знання «учнем» орієнтовної основи рухової дії, що розучується; сформулювати та поставити питання для уточнення повноти та точності знан «учня» про орієнтовну основу рухової дії, що розучується; проконтролювати, оцінити та скоригувати правильність розуміння «учнем» суті підводить вправи порівняння змісту розповіді учня з зразком; проконтролювати, оцінити та скоригувати правильність виконання цієї вправи «учнем» через порівняння із зразком. Виконання цих навчальних завдань забезпечувало формування загальнонавчальних («аналіз», «порівняння»), регулятивних («контроль», «оцінювання» та «корекція») та комунікативних УНД («взаємодія», «словесна регуляція»).

Учні, які діяли у ролі «учня» виконують такі завдання: запам'ятати та відтворити зміст орієнтовної основи рухової дії, що розучується; відповісти на запитання «вчителя» про орієнтовну основу рухової дії, що розучується; розповісти про спосіб виконання показаного вчителем фізичної культури

нової вправи, що підводить; виконати цю підводну вправу, спираючись на її зоровий та логічний образ; прийняти і зрозуміти суть зауважень «вчителя», що контролює виконання вимог до виконання рухової дії, що розучується; внести корекції у спосіб виконання рухової дії, що розучується, з урахуванням зауважень «вчителя»

3.2. Експериментальне обґрунтування програми і методики навчання молодших школярів діям з м'ячом на уроках фізичної культури

Для практичного обґрунтування ефективності навчання молодших школярів діям з м'ячом з урахуванням змісту створеної нами програми та методики ми організували та провели формуючий педагогічний експеримент за участю двох груп учнів. До контрольної групи (КГ), в якій навчання руховим діям з м'ячом здійснювалося на основі «Приблизної програми з фізичної культури» [20], увійшли 25 осіб, у тому числі 11 хлопчиків та 14 дівчаток. До експериментальної групи (ЕГ), в якій було реалізовано створену нами програму навчання діям з м'ячом на основі розробленої нами методики, увійшли 25 осіб, у тому числі 12 хлопчиків та 13 дівчаток.

У всіх випробуваних на початку та після завершення педагогічного експерименту вимірювалися та оцінювалися показники якості оволодіння способами виконання рухових дій з м'ячом, рухових здібностей (предметні результати фізичного виховання) та пізнавальних, регулятивних, комунікативних та особистісних УНД (метапредметні результати фізичного виховання).

У Табл. 3.7-3.8 наведено показники розвитку рухових здібностей у дітей обох груп до та після завершення педагогічного експерименту. Їхній приріст за час педагогічного експерименту розглядався нами як предметний результат навчання молодших школярів діям із м'ячом.

Таблиця 3.7

Показники розвитку швидкісних та координаційних здібностей у хлопчиків до та після педагогічного експерименту

Тестові вправи	час	Хлопчики		Р
		КГ, n=11	ЕГ, n=12	
Біг 15 м, с	до	3,20±0,10	3,17±0,07	>0,05
	після	3,08±0,11	2,97±0,09	<0,01
Човниковий біг 3x5 м, с	до	5,46±0,09	5,50±0,11	>0,05
	після	5,32±0,10	5,12±0,11	<0,01
Різниця (Човниковий біг – біг 15 м, с)	до	2,26±0,10	2,33±0,11	>0,05
	після	2,24±0,12	2,15±0,09	<0,05
Біг зигзагом, с	до	4,06±0,23	3,92±0,12	>0,05
	після	3,97±0,21	3,67±0,13	<0,01
Різниця (Біг зигзагом – біг 15 м, с)	до	0,86±0,26	0,76±0,16	>0,05
	після	0,88±0,10	0,69±0,17	<0,05

Встановлено, що на початку експерименту діти КГ та ЕГ за результатами у тестових вправах, що характеризують рівень розвитку швидкісних та координаційних (човниковий біг 3x5, біг зигзагом) здібностей, суттєво не відрізнялися ($P>0,05$).

Таблиця 3.8

Показники розвитку швидкісних та координаційних здібностей у дівчаток до та після педагогічного експерименту

Тестові вправи	час	Дівчата		Р
		КГ, n=14	ЕГ, n=13	
Біг 15 м, с	до	3,31±0,17	3,24±0,10	>0,05
	після	3,20±0,18	3,09±0,10	<0,05
Човниковий біг 3x5 м, с	до	5,72±0,29	5,60±0,12	>0,05
	після	5,57±0,27	5,27±0,14	<0,01
Різниця (Човниковий біг – біг 15 м, с)	до	2,42±0,31	2,36±0,15	>0,05
	після	2,37±0,30	2,18±0,16	<0,05
Біг зигзагом, с	до	4,52±0,14	4,48±0,13	>0,05
	після	4,43±0,10	4,18±0,12	<0,01
Різниця (Біг зигзагом – біг 15 м, с)	до	1,22±0,22	1,24±0,14	>0,05
	після	1,23±0,08	1,09±0,12	<0,05
	час	403,6±18,44	416,8±18,04	<0,05

Зокрема, у хлопчиків КГ та ЕГ результати у бігу 15 м з високого старту склали в середньому 3,20 та 3,17 с відповідно, у човниковому бігу – 5,46 та

5,50 с, у бігу зигзагом – 4,06 та 3,92 с.

У дівчаток КГ і ЕГ групи результати в бігу 15 м з високого старту склали в середньому 3,31 і 3,24 с відповідно, в бігу човника - 5,72 і 5,60 с, в бігу зигзагом - 4,52 і 4,48 с.

Також не виявлено суттєвих відмінностей та в показниках різниці між часом човникового бігу та часом бігу 15 м: вони склали у хлопчиків 2,26 та 2,33 с відповідно, у дівчаток – 2,42 та 2,36 с. Розмір цієї різниці розглядалася нами як показник володіння дітьми способом виконання зупинки кроком під час швидкісного бігу. Тому вважатимуться, що рівень володіння цією дією в молодших школярів КГ і ЕГ був на початку педагогічного експерименту приблизно однаковим.

Відносно однаковими у дітей обох груп були і показники різниці між часом бігу зигзагом та часом бігу 15 м. У хлопчиків КГ та ЕГ ця різниця склала 0,86 та 0,76 с, у дівчаток – 1,22 та 1,24 с. Розмір цієї різниці характеризує рівень володіння дітьми методом виконання поворотів під час швидкісного бігу. Тому можна зробити висновок, що і щодо рівня володіння цим способом переміщення діти обох груп істотно не відрізняються один від одного.

Порівняльний аналіз показників рухових здібностей, що спостерігаються у молодших школярів обох груп до і після завершення педагогічного експерименту, свідчить про їхнє суттєве підвищення. Це зумовлено, з одного боку, віковим розвитком їхньої рухової функції, з іншого – впливом процесу фізичного виховання.

З урахуванням мети нашого дослідження ми порівняли показники рухових здібностей, виявлені у дітей КГ та ЕГ після завершення педагогічного експерименту.

Звертає увагу, що хлопчики ЕГ відрізнялися вищими в порівнянні з хлопчиками КГ результатами в бігу 15 м (3,09 проти 3,20 с при $P < 0,01$), човниковому бігу 3x5 м (5,12 проти 5,32 с при $P < 0,01$), бігу зигзагом (3,67 проти 3,97 с при $P < 0,05$).

Така ж закономірність була виявлена при вивченні показників рухових здібностей дівчаток: вони відрізнялися більш високими в порівнянні з дівчатками КГ результатами в бігу 15 м (2,97 проти 3,08 с при $P < 0,05$), човниковому бігу 3x5 м (5,27 проти 5,57 с при $P < 0,05$), бігу зигзагом (4,18 проти 4,43 с при $P < 0,01$).

Ми вважаємо, що перевага хлопчиків і дівчаток ЕГ у цих тестових вправах може бути викликана не так інтенсивним розвитком швидкісних і координаційних здібностей, скільки обумовлено сформованими вміннями використовувати свій руховий потенціал при виконанні таких елементів техніки переміщень, як «біговий крок», "стопорить крок", "крок повороту".

Про це побічно говорять і показники різниці між часом човникового бігу 3x5 м та бігу 15 м, які були меншими у хлопчиків ЕГ (2,15 проти 2,24 с при $P < 0,05$) та дівчаток ЕГ (2,18 проти 2,37 с при $P < 0,05$). Діти ЕГ оволоділи способами виконання кроку, що «стопорить» і стали швидше здійснювати зупинку кроком під час човникового бігу.

У хлопчиків і дівчаток ЕГ також були виявлені менші показники різниці між часом бігу зигзагом і бігу 15 м (0,69 проти 0,88 при $P < 0,05$; 1,09 проти 1,25 при $P < 0,05$). Це зумовлено тим, що вони в процесі навчання діям з м'ячем оволоділи способом виконання кроку повороту при бігу зі зміною напрямку руху (зигзагом).

У Табл. 3.9-3.10 наведено показники володіння молодшими школярами способами виконання ведення м'яча та удару по м'ячу ногою (футбол), ведення м'яча, лову-передачі м'яча (баскетбол) та прийому-передачі м'яча (волейбол). Встановлено, що на початку педагогічного експерименту діти КГ та ЕГ практично не відрізнялися між собою у рівні володіння основними технічними прийомами, що входять до змісту футболу, баскетболу та волейболу.

Навчання дітей предмету «Фізична культура» протягом двох років (3-4 клас) призвело до суттєвого приросту результатів у тестових заняттях, що характеризують якість володіння способами виконання. Відмінності

статистично достовірні за критерієм знаків: покращення результатів спостерігалось у всіх випробуваних КГ та ЕГ.

Таблиця 3.9

Показники володіння способами виконання технічних прийомів з м'ячом хлопчиками до та після педагогічного експерименту

Тестові вправи	Час	КГ, n=11	ЕГ, n=12	P
Ведення зигзагом (футбол), с	до	7,05±0,51	7,08±0,45	>0,05
	після	5,00±0,35	4,35±0,35	<0,01
Різниця («Ведення зигзагом - біг зигзагом, футбол), с	до	2,99±0,46	3,16±0,47	>0,05
	після	1,04±0,44	0,68±0,39	<0,05
Ведення зигзагом (баскетбол), с	до	8,98±0,52	8,82±0,80	>0,05
	після	6,62±0,54	5,75±0,78	<0,01
Різниця («Ведення зигзагом - біг зигзагом», баскетбол), с	до	4,92±0,38	4,90±0,85	>0,05
	після	2,65±0,42	2,09±0,86	<0,05
Удар серединою підйому (футбол), бали	до	8,18±1,49	8,25±1,27	>0,05
	після	11,27±1,58	13,42±1,12	<0,01
Прийом-передача м'яча (волейбол), бали	до	8,82±1,14	8,75±1,04	>0,05
	після	12,09±2,08	13,75±2,00	<0,05
Ловля-передача м'яча (баскетбол), бали	до	8,91±0,92	9,08±1,25	>0,05
	після	12,45±1,17	14,08±1,87	<0,05

Таблиця 3.10

Показники володіння способами виконання технічних прийомів з м'ячом дівчатами до та після педагогічного експерименту

Тестові вправи	Час	КГ, n=14	ЕГ, n=13	P
Ведення зигзагом (футбол), с	до	8,62±1,05	8,32±0,60	>0,05
	після	6,96±0,54	6,10±0,47	<0,01
Різниця («Ведення зигзагом - біг зигзагом, футбол), с	до	4,09±1,14	3,84±0,65	>0,05
	після	2,53±0,44	1,92±0,52	<0,05
Ведення зигзагом (баскетбол), с	до	10,50±1,34	10,15±1,02	>0,05
	після	8,42±1,08	7,46±0,96	<0,01
Різниця («Ведення зигзагом - біг зигзагом», баскетбол), с	до	5,97±1,42	6,23±1,11	>0,05
	після	3,99±1,14	3,30±0,93	<0,05
Удар серединою підйому (футбол), бали	до	8,29±1,18	8,00±1,10	>0,05
	після	11,43±1,76	12,45±1,13	<0,05
Прийом-передача м'яча (волейбол), бали	до	8,50±0,97	8,64±1,12	>0,05
	після	11,86±1,07	12,91±1,45	<0,05
Ловля-передача м'яча (баскетбол), бали	до	8,64±1,26	8,73±1,10	>0,05
	після	11,64±1,26	12,73±1,56	<0,05

Як і очікувалося, молодші школярі ЕГ, у фізичному вихованні яких було реалізовано створену нами програму навчання діям з м'ячом на основі

розробленої нами методики, відрізнялися після завершення педагогічного експерименту вищими показниками володіння технічними прийомами футболу, баскетболу та волейболу.

Наприклад, хлопчики ЕГ краще впоралися в порівнянні з хлопчиками КГ із тестовими вправами «Ведення м'яча зигзагом» ногами (4,35 проти 5,00 с при $P < 0,01$), «Ведення м'яча зигзагом» рукою (5,75 проти 6,62 с при $P < 0,01$), «Удар серединою підйому» (13,42 проти 11,27 бала при $P < 0,01$), «Прийом-передача м'яча» (13,75 проти 12,09 бали при $P < 0,05$), «Ловля-передача м'яча» (14,08 проти 12,45 бали при $P < 0,05$).

Аналогічні відмінності у показниках володіння технічними прийомами спостерігалися серед дівчаток при порівнянні даних КГ і ЕГ). Дівчатка ЕГ відрізнялися відносно високими результатами в тестових вправах «Ведення м'яча зигзагом» ногами (6,10 проти 6,96 с при $P < 0,01$), «Ведення м'яча зигзагом» рукою (7,46 проти 8,42 с при $P < 0,01$), «Удар серединою підйому» (13,42 проти 11,27 бали при $P < 0,05$), «Прийом-передача м'яча» (12,91 проти 11,86 бали при $P < 0,05$), «Ловля-передача м'яча» (12,73 проти 11,64 бала при $P < 0,05$).

Ми вважаємо, що перевага молодших школярів з ЕГ у показниках технічних прийомів з м'ячем не випадкова, а зумовлено оволодінням ними діями з м'ячем з урахуванням розробленої нами методики.

Про це свідчать і притаманні їм відносно низькі показники різниці між часом ведення м'яча зигзагом ногами та бігу зигзагом (0,68 проти 1,04 с при $P < 0,05$ – у хлопчиків; 1,92 проти 2,53 с при $P < 0,05$ – у дівчаток), різниці між часом ведення м'яча рукою та бігу зигзагом (2,09 проти 2,65 с при $P < 0,05$ – у хлопчиків; 3,30 проти 3,99 с при $P < 0,05$ – у дівчаток).

Узагальнюючи наведені вище експериментальні дані, можна зробити висновок, що навчання молодших школярів діям з м'ячем на основі створеної нами експериментальної програми та методики у процесі фізичного виховання у 3-4 класах початкової школи, забезпечує досягнення високих предметних результатів: підвищення рівня розвитку швидкісних та

координаційних здібностей та оволодіння технікою переміщень (біг, зупинки, стрибки, повороти) та технікою володіння м'ячом (ведення, удари по м'ячу ногою, прийом-передача м'яча, лов-передача-м'яча).

Завершуючи огляд результатів експерименту можна зробити таке.

1. Показники предметних, метапредметних і особистісних результатів фізичного виховання у молодших школярів під час навчання у третьому-четвертому класі початкової школи значно підвищилися, що відбиває вплив чинників вікового психічного розвитку та навчальної діяльності.

2. Діти, що займаються в ЕГ, відрізнялися в порівнянні з учнями КГ високими предметними результатами фізичного виховання, а саме: вищими результатами в бігу 15 м, бігу човниковому 3x5 м, бігу зигзагом і потрійному стрибку з місця; меншими показниками різниці між часом човникового бігу 3x5 м та бігу 15 м; часом бігу зигзагом та бігу 15 м; високими показниками якості засвоєння способів виконання технічних прийомів, що входять до змісту «Школи м'яча»: ведення м'яча та удару по м'ячу ногою (футбол), ведення м'яча, лову-передачі м'яча (баскетбол) та прийому-передачі м'яча (волейбол); низькими показниками різниці між часом ведення м'яча зигзагом ногами та бігу зигзагом, часом ведення м'яча рукою та бігу зигзагом.

3. У дітей ЕГ групи спостерігався вищий у порівнянні з учнями КГ рівень розвитку:

1) пізнавальних УНД: диференціювання суттєвих ознак; класифікація; висновок за аналогією; узагальнення;

2) регулятивних УНД: розуміння та аналіз умов навчальної задачі; орієнтування; планування; регулювання; контроль;

3) комунікативних УНД: виділення, відображення та передача за допомогою мови суттєвих орієнтирів дії;

4) особистісних УНД: сформованість Я-концепції та самооцінки; рівень шкільної мотивації.

4. Спостережувана нами перевага дітей ЕГ у показниках володіння способами переміщення (біг, зупинки, стрибки, повороти) та способами

виконання рухових дій з м'ячом (ведення, лов, прийом, удар, передача), пізнавальних, регулятивних, комунікативних та особистісних УНД після завершення педагогічного експерименту зумовлено якісною своєрідністю змісту та процесу навчальної діяльності, що здійснюється ними на основі створеної нами програми навчання дітям з м'ячем та методики її практичної реалізації.

ВИСНОВКИ

1. У всіх переміщеннях дітей у процесі рухливих та спортивних ігор з м'ячом містяться елементи, які притаманні: всім діям людини («постава»); всім діям із м'ячом («стійка»); всім способам переміщення ("крок"); окремим способам переміщення ("крок ходьби", "біговий крок", "прискорюючий крок", "стопорний крок", "крок повороту", "крок стрибком"); переміщення певним способом з урахуванням конкретних умов.

2. У програмі навчання молодших школярів діям з м'ячом на уроках фізичної культури поряд із предметною метою представлено міжпредметну мету формування пізнавальних, регулятивних, комунікативних та особистісних УНД. З урахуванням цих цілей зміст програми включені предметний і метапредметний блоки.

3. На основі структурно-логічного аналізу рухових дій з м'ячом визначено вертикальну (в напрямку від оволодіння базовими елементами до засвоєння способів виконання окремих дій з урахуванням конкретних умов їх здійснення) та горизонтальну (починається з оволодіння базовою дією, в якій представлені всі елементи, що входять у зміст інших процесів цього рівня узагальнення) послідовність їх навчання.

4. Методика навчання діям з м'ячом, з одного боку, забезпечує включення молодших школярів до навчально-пізнавальної діяльності як її активного суб'єкта, з іншого – системну організацію самої діяльності, при якій всі навчальні дії (пізнавальні, комунікативні, регулятивні), що здійснюються ними, об'єднані в цілісну систему, вносячи свій специфічний внесок у досягнення її мети: оволодіння дією способом вирішення навчальної задачі.

5. У навчально-пізнавальній діяльності молодших школярів у ході реалізації методики навчання дій з м'ячом виділено такі завдання: прийняття навчальної задачі; визначення загального відношення; створення його символічної моделі; створення та розв'язання системи різних приватних

завдань на основі розсуду в кожній з них загального відношення та використання адекватного йому загального способу рішення..

6. Учні ЕГ відрізнялися після завершення педагогічного експерименту в порівнянні з учнями КГ вищими предметними результатами фізичного виховання (при $P < 0,05$): у бігу 15 м (2,97 проти 3,01 с - хлопчики; 3,09 проти 3,20 с – дівчинки); у човниковому бігу 3x5 м (5,12 проти 5,32 с-хлопчики; 5,27 проти 5,57 с - дівчинки); у бігу зигзагом (3,67 проти 3,97 с - хлопчики; 4,18 проти 4,43 с - дівчинки); у зменшенні різниці між: часом човникового бігу 3x5 м та бігу 15 м (2,15 проти 2,24 с - хлопчики; 2,18 проти 2,37 с - дівчинки), часом бігу зигзагом і бігу 15 м (0,69 проти 0,88 с - хлопчики; 1,09 проти 1,23 з дівчинки); як засвоєння способів виконання технічних прийомів, що входять до змісту «Школи м'яча» – ведення м'яча у футболі (4,35 проти 5,00 с - хлопчики; 6,10 проти 6,96 с - дівчинки) та удару по м'ячу ногою (11,27 проти 13,42 бали - хлопчики), ведення м'яча в баскетболі (5,75 проти 6,62 с - хлопчики; 7,46 проти 8,42 - дівчатка), лову-передачі м'яча (14,08 проти 12,45 бали - хлопчики; 12,73 проти 11,64 бали - дівчинки) та прийому-передачі м'яча (13,75 проти 12,09 бали - хлопчики; 12,91 проти 11,86 бали - дівчинки);у зменшенні різниці між: часом ведення м'яча зигзагом ногами та бігу зигзагом (0,68 проти 1,04 с - хлопчики; 1,92 проти 2,53 - дівчатка), часом ведення м'яча рукою і бігу зигзагом (2,09 проти 2,65 з - хлопчики; 3,30 проти 3,99 с – дівчинки).

7. У учнів ЕГ зафіксовано вищий (при $P < 0,05$) порівняно з учнями КГ рівень розвитку УУД (метапредметні результати фізичного виховання): пізнавальних УУД (91,55 проти 83,63 бала), у тому числі: диференціювання суттєвих ознак (24,02 проти 22,01 бали); класифікація (23,52 проти 21,65 балів); висновок за аналогією (20,85 проти 18,92 бали); узагальнення (23,16 проти 21,06 бали); регулятивних УУД (методика «Логічні завдання»): розуміння та аналіз умов навчальної задачі; орієнтування; планування; регулювання; контроль (19,16 проти 16,88 балів); (методика «Викладання маршруту за зразком»): серед дітей ЕГ високий рівень розвитку після

експерименту – у 64% дітей, середній – у 36%; серед дітей КГ високий – у 20%, середній – у 48%, низький – у 32%); $\chi^2 = 32,95$ при $P < 0,01$; комунікативних УУД (виділення, відображення та передача за допомогою мови суттєвих орієнтирів дії): серед дітей ЕГ високий рівень розвитку після експерименту у 56% дітей, середній – у 44% дітей; серед дітей КМ високий – у 40% дітей, середній – у 36% дітей, низький – у 24% дітей; $\chi^2 = 8,04$ при $P < 0,05$; особистісних УНД (самовизначення у навчальній діяльності, Я-концепція та самооцінювання). Діти ЕГ відрізнялися від своїх однолітків із КМ високими показниками мотивації навчальної діяльності (26,24 проти 24,16 бали). Серед них була суттєво більша частка осіб з високим рівнем диференційованості (64% проти 20% у дітей КМ) та узагальненості (56% проти 40%), сприйняття образу Я та розвитку самовідносини (48% проти 16%).

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

У процесі навчання молодших школярів діям із м'ячем необхідно враховувати методологічні положення системно-діяльнісного підходу:

- що формуються у дитини психічні властивості, що характеризують її особистісне, соціальне, пізнавальне розвиток, є результатом перетворення його зовнішньої предметної діяльності (ігрової, навчальної, позанавчальної) у внутрішню психічну діяльність;

- Навчальна діяльність у всіх її формах є провідною для молодшого школяра;

- зміст навчальної діяльності (емпіричні чи наукові поняття) обумовлює формування в дитини певного типу мислення – емпіричного чи теоретичного;

- засвоєння системи наукових понять залежить від організації навчально-пізнавальних процесів дитини. Це передбачає перехід від стихійної організації навчальних процесів дитини до педагогічного управління її здійсненням;

- метою та предметом засвоєння є навчальна діяльність, «уміння вчитися», а засвоювана у процесі цієї діяльності система наукових понять виступає засобом вирішення дитиною життєво значимих завдань. Це передбачає виникнення та формування певного особистісного змісту процесу засвоєння знань, умінь та навичок;

- Діяльність у процесі реалізації постійно змінюється: вона може трансформуватися в дію і назад, дія при зміні його мети може стати операцією тощо;

- На формування навчальної діяльності впливає навколишня дитини соціальна ситуація розвитку. Це передбачає необхідність педагогічного управління її змістом;

- Навчальна діяльність виступає як взаємодія дітей та педагога, як єдність вчення та викладання. Це передбачає перехід від індивідуальних

форм її організації до групових та колективних форм та способів організації навчального процесу.

Процес навчання руховим діям із м'ячем необхідно націлювати на озброєння молодших школярів основами знань про способи виконання дій із м'ячем як елементи цілісної системи з виділенням існуючих між ними структурно-логічних зв'язків; формування умінь практично реалізовувати ці методи у конкретних ігрових ситуаціях, розвиток рухових здібностей, що зумовлюють готовність до ефективного застосування дій з м'ячем у змагально-ігровій діяльності у рухливих і спортивних іграх з м'ячем (предметні результати навчання).

Щоб процес навчання руховим діям із м'ячем забезпечив формування у молодших школярів пізнавальних, регулятивних та комунікативних УНД, необхідно:

- включити їх у навчальну діяльність як її активний суб'єкт;
- забезпечити системну організацію самої навчальної діяльності, при якій усі навчальні дії (пізнавальні, комунікативні, регулятивні), що здійснюються молодшим школяром, об'єднані в цілісну систему, вносячи свій специфічний внесок у досягнення її предметної (оволодіння способом вирішення навчальної задачі) та метапредметної (формування УНД) цілей .

Зміст навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів у процесі навчання діям з м'ячем та її організації повинні бути трансформовані в цілісне системно-організоване ціле – систему дій з м'ячем, з виділенням структурно-логічних зв'язків між її елементами (рухами і діями). Це дозволить визначити вертикальну послідовність навчання у бік від загального до частки, від засвоєння загального вихідного поняття до одиничному конкретному факту його прояви.

Навчання починається з освоєння основної, а потім, ігрової стійки, потім молодші школярі опановують поняття кроку і його різновидів. Володіння цими поняттями створює передумови для оволодіння основними способами переміщення, які у спортивних іграх з м'ячем – біг, ривок,

зупинка, повороти і стрибки. Ці способи переміщення є складовою рухових дій з м'ячем, в цій якості вони виступають як «кроки виходу на м'яч».

"Крок виходу на м'яч" є вихідною абстракцією для всіх ігрових дій з м'ячем. Приватні способи виконання «кроку виходу на м'яч» обумовлені якісною своєрідністю рухових задач, що вирішуються - прийняти м'яч або перемістити його в певну точку простору.

Після оволодіння «кроком виходу на м'яч» молодші школярі можуть розпочати освоєння лову м'яча руками (рукою) та прийому м'яча з відскоком. Одночасно вивчаються прийоми переміщення м'яча, починаючи з найпростішого - катання, а потім штовхання м'яча. Після освоєння цих прийомів можна перейти до вивчення кидання та метання м'яча, потім – удару по м'ячу рукою та ногою.

При визначенні послідовності вивчення рухових процесів рухів, що є одному рівні узагальнення (горизонтальна послідовність) діти насамперед опановують базовим дією, у якому представлені всі елементи, які входять у зміст інших рухових процесів цього рівня узагальнення, тобто. є спільними їм. Це зумовлює можливість позитивного перенесення набутого щодо базового рухового впливу досвіду засвоєння інших процесів.

Після освоєння окремих рухів та рухових дій відбувається їх об'єднання в цілісні зв'язки: прийом (лов) м'яча – ведення м'яча – передача (або удар та кидок).

Трансформація змісту навчання (рухових дій та рухів з м'ячем) у систему наукових понять та визначення послідовності їх засвоєння від вихідного, найбільш абстрактного поняття до засвоєння його приватних проявів дозволить організувати навчальну діяльність молодших школярів як процес відкриття їх сутності та змісту як пізнавальну діяльність.

Необхідною умовою виникнення та здійснення навчально-пізнавальної діяльності виступає створення проблемної ситуації, коли перед молодшим школярем ставиться певне рухове завдання (виконати певний рух чи дію з м'ячем), спосіб вирішення якої йому невідомий.

Процес навчання починається з прийняття даної навчальної задачі.

Наступною навчальною дією є визначення загального відношення (вихідної абстракції), яке обумовлює спосіб розв'язання як конкретно вирішуваної приватної завдання, а й визначає, як закон, рішення цілого класу подібних завдань. Навчальні дії щодо визначення цього відношення відбуваються спочатку в предметно-чуттєвій формі у вигляді пошуку та апробації різних способів вирішення рухової задачі (наприклад, правило «хльосту» при виконанні ударів по м'ячу та метання м'яча).

Потім знайдений спосіб набуває форми розумової дії, що здійснюється у внутрішньому інтелектуальному плані з психічними образами предметів (уявленнями чи поняттями). Необхідною умовою засвоєння виділеного в процесі предметної дії загального відношення є створення його символічної моделі (моделювання) у вигляді слова або наочної схеми. Зміст цієї моделі включає внутрішні, істотні, безпосередньо не спостерігаються характеристики цілісного предметного дії, що відбивається нею.

Виділення загального відношення у предметній дії, що вивчається, дозволяє знайти загальний для всіх окремих випадків спосіб вирішення навчальної задачі (наприклад, «хльост»), розглянути його як вихідну клітинку, з якої народжуються приватні варіанти.

Наступна навчальна дія полягає у створенні на основі загального способу вирішення системи різних приватних завдань (способи удару по м'ячу та метання м'яча), вирішення цих завдань здійснюється на основі конкретизації загального способу як би «відразу» на основі розсуду в кожній з них того загального відношення та використання адекватного йому загального способу вирішення. У процесі засвоєння теоретичних понять («хльост») молодші школярі опановують пізнавальні УНД (аналіз, порівняння, узагальнення, висновок). Наведені вище навчальні дії забезпечують відкриття, побудову та засвоєння молодшими школярами теоретичного поняття («хльост») за умови управління вчителем їхньою навчально-пізнавальною діяльністю з відкриття способу вирішення

навчальної задачі через систему проблемних навчальних завдань та практичного оволодіння цим способом.

Рекомендується організувати навчальну діяльність молодших школярів, спрямовану на практичне освоєння рухів та рухових дій, що становлять зміст програми навчання діям з м'ячом, через взаємонавчання у парах змінного складу. В умовах колективного навчання кожна дитина змушена брати активну участь у навчальній діяльності, оскільки робота ведеться у формі діалогу.

Учень, який діяв у ролі «вчителя», виконує такі види навчальних завдань: вислухати, оцінити та скоригувати повноту і точність знання «учнем» орієнтовної основи рухової дії, що розучується; сформулювати та поставити питання для уточнення повноти та точності знань «учня» про орієнтовну основу рухової дії, що розучується; проконтролювати, оцінити та скоригувати правильність розуміння «учнем» суті підводить вправи порівняння змісту розповіді учня з зразком; проконтролювати, оцінити та скоригувати правильність виконання цієї вправи «учнем» через порівняння із зразком.

Виконання молодшим школярем цих навчальних завдань у процесі навчання своїх однолітків рухової дії чи руху:

1) забезпечує більш повне та точне розуміння ним суті того матеріалу, який був предметом викладання (предметні результати навчання діям з м'ячом),

2) вимагає практичного виконання навчальних дій, які завдяки механізму інтеріоризації трансформуються в психологічні новоутворення молодшого школяра: загальнонавчальні («аналіз», «порівняння»), регулятивні («контроль», «оцінювання» та «корекція») та комунікативні («взаємодія»), "словесна регуляція") УУД (метапредметні результати навчання діям з м'ячем).

Молодші школярі, які діють у ролі «учня», виконують такі завдання: запам'ятати та відтворити зміст орієнтовної основи рухової дії, що

розучується; відповісти на запитання «вчителя» про орієнтовну основу рухової дії, що розучується; розповісти про спосіб виконання продемонстрованого вчителем фізичної культури нової вправи, що підводить; виконати цю підводну вправу, спираючись на її зоровий та логічний образ; прийняти і зрозуміти суть зауважень «вчителя», що контролює виконання вимог до виконання рухової дії, що розучується, внести корекції у спосіб виконання розучуваної рухової дії з урахуванням зауважень «вчителя».

Виконання молодшим школярів цих навчальних завдань у процесі засвоєння рухової дії, що розучується, з м'ячом:

1) забезпечує високу якість засвоєння знань, умінь та навичок виконання рухової дії та розвиток адекватних її змісту рухових здібностей (предметні результати навчання діям з м'ячом);

2) вимагає виконання загальнонавчальних («запам'ятовування», «сприйняття», «розуміння», «відтворення»), регулятивних («самоконтроль» та «самокорекція») та комунікативних («усний опис», «взаємодія», «словесна регуляція») УНД (метапредметні результати навчання діям з м'ячом).

ПОСИЛАННЯ

1. Андрианова, Н.В. Спортивные игры как средство формирования УУД на уроках физической культуры // Человек, физическая культура и

спорт в изменяющемся мире: сборник научных статей XXVI международной научно- практической конференции по проблемам физического воспитания учащихся. – М., 2016. – С. 463-466.

2. Анохин, П.К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса / П.К. Анохин. – М.: Медицина, 1968. – 547 с.

3. Арефьева, О.М. Особенности формирования коммуникативных универсальных учебных умений младших школьников / О.М. Арефьева // Начальная школа плюс до и после. – 2012. – № 2. – С. 74-78.

4. Асмолов, А.Г. Как проектировать УУД в начальной школе. От действия к мысли: пособие для учителя / А.Г. Асмолов [и др.]. – 2-изд. – М.: Просвещение, 2010. – 152 с.

5. Асмолов, А.Г. Разработка модели программы развития УУД [Электронный ресурс] / А.Г. Асмолов [и др.]. – Режим доступа: <http://standart.edu.ru/catalog> (дата обращения 15.11.2019).

6. Асмолов, А.Г. Теория формирования и развития УУД / А.Г. Асмолов. – М.: Просвещение, 2011. – 134 с.

7. Асмолов, А.Г. Формирование УУД в основной школе: от действия к мысли. Система заданий: пособие для учителя / А.Г. Асмолов [и др.]. – М.: Просвещение, 2010. – 159 с.

8. Бальсевич, В.К. Онтокинезиология человека / В.К. Бальсевич. – М.: Теория и практика физической культуры, 2000. – 275 с.

9. Баранов, А.А. Формирование у подростков умения сотрудничать в процессе физкультурно- оздоровительных занятий / А.А. Баранов, М.Ю. Зайцева // Физическая культура. – 2006. – №5. – С. 15-18.

10. Беликов, В.А. Философия образования личности: Деятельностный аспект: монография / В.А. Беликов. – М.: Владос, 2004. – 357 с.

11. Бернштейн, Н.А. Физиология движений и активность / Н.А. Бернштейн. М.: Наука, 1990. – 349 с.

12. Бондаревская, Е.В. Гуманистическая парадигма личностно-

ориентированного образования / Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11-17.

13. Бондарь, Т.В. Особенности формирования мотивации учения младших школьников на основе уровневой дифференциации обучения: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 / Татьяна Всеволодовна Бондарь. – Краснодар, 2000. – 24 с.

14. Бордовская, Н.В. Педагогика / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб: Питер, 2000. – 304 с.

15. Брунер, Дж. Процесс обучения / Дж. Брунер. – пер. с англ. – М.: АПН РСФСР, 1962. – 385 с.

16. Булыга, Л.А. Возможность повышения мотивации младших школьников посредством парной работы / Л.А. Булыга // Bulletin almanac science association france Kazakhstan. – 2016. – № 2. – С. 31-38.

17. Бунеев, Р.Н. Развитие общеучебных умений – путь к функционально- грамотной личности / Р.Н. Бунеев [и др.] // «Школа 2100» как образовательная система: сборник материалов. – Вып. 8. – М.: Баласс; Издательский дом РАО, 2005. – С.62-73.

18. Быховская, И.М. Физическая культура как практическая аксиология человеческого тела: методологические основания анализа проблемы / И.М. Быховская // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 1996. – № 2. – С. 19-27.

19. Вонсович, К.А. Формирование УУД в сфере физической культуры / К.А. Вонсович, А.В. Чудиновских // Современные педагогические технологии. – С. 26-31.

20. Выготский, Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский // Психология. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 262-510.

21. Выготский, Л.С. Психология развития человека. – М.: ЭКСМО, 2004. – 1135 с.

22. Выдрин, К.Д. Формирование УУД в процессе выполнения домашних заданий на уроках физической культуры / К.Д. Выдрин, А.В.

Поспелов, М.Н. Кадочникова // Вестник ПГГПУ. – 2015. – Серия № 1. Психологические и педагогические науки. – С. 151-159.

23. Гальперин, П.Я. Формирование знаний и умений на основе теории поэтапного формирования умственных действий / П.Я. Гальперин. – М., МГУ, 1968. – С.3.

24. Головин, Н.Н. Формирование УУД на уроках физической культуры в средних классах / Н.Н. Головин / Перспективные направления в области физической культуры, спорта и туризма: материалы VI Всероссийской научно- практической конференции с международным участием. – Нижневартовск: Нижневартовский гос. ун-т, 2016. – С. 135-136.

25. Голяков, И.П. Проблемы учебно-методического обеспечения предмета «Физическая культура» / И.П. Голяков, Н.Ю. Пичугина // Национальный вестник ПГГПУ. – Серия № 1. Психологические и педагогические науки (к 95-летию Пермского университета): материалы международной научно-практической конференции (Пермь, Перм. ун-т, 12–13 октября 2011 г.). – Пермь: Перм. гос. нац. исслед. ун-т, 2011. – С. 264-265.

26. Гржебина, Л.М. Социально-педагогический анализ учебно-воспитательного процесса младших школьников на уроках физической культуры в условиях частного учреждения общеобразовательной организации / Л.М. Гржебина, С.С. Фролова // Теория и практика физической культуры. – 2018. – № 5. – С. 79.

27. Драндров Г.Л. Формирование умственной и физической готовности детей старшего дошкольного возраста к обучению в школе: учебное пособие / Г.Л. Драндров, Т.А. Щербакова. – Чебоксары: Чуваш.гос. пед. ун-т, 2010 – 47 с.

28. Дусавицкий, А.К. Урок в начальной школе. Реализация системно-деятельностного подхода к обучению: Книга для учителя / А.К. Дусавицкий, Е.М. Кондратюк, И.Н. Толмачева, Э.И. Шилкунова. – 5-е изд. – М: Вита-пресс, 2012. – 288 с.

29. Дьяченко В.К. Коллективный способ обучения становится

массовой практикой / В.К. Дьяченко // Народное образование. – №1. – 2008. – С. 112-122.

30. Дьяченко, В.К. Новая дидактика / В.К. Дьяченко. – М.: Народное образование, 2001. – 496 с.

31. Дюкина, Л.В. Профессиональная подготовка будущих учителей физической культуры в условиях применения коллективного способа обучения: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01, 13.00.04 / Лариса Александровна Дюкина. – Чебоксары, 2000. – 184 с.

32. Зайцева, М.Ю. Направления педагогической коррекции агрессивного поведения детей на занятиях физической культурой и спортом / М.Ю. Зайцева // Актуальные проблемы развития физической культуры и спорта в Удмуртской Республике: сборник докладов республиканской научно-практической конференции. – Ижевск, 26-27 марта 2002 г. – Ижевск: Удмуртский университет, 2002. – С. 50-53.

33. Занков, А.В. Избранные педагогические труды / А.В. Занков. – М.: Новая школа, 1996. – 432 с.

34. Запорожец, А.В. Избранные психологические труды: В 2-х т. – Т. 2. / А.В. Запорожец. – Развитие произвольных движений. – М.: Педагогика, 1986. – 296 с.

35. Кадыков, Б.Ф. Влияние занятий спортом на агрессивность подростков / Б.Ф. Кадыков, А.М. Тихонов // Физкультурное образование: новые идеи, технологии и перспективы: сборник материалов Всероссийской научно- методической конференции (г. Чайковский, 21-23 мая 2003 г.). – Ч.2. – Чайковский: ЧГИФК. – 2003. – С. 33-37.

36. Каинов, К.А. Формирование УУД по предмету «Физическая культура» с использованием самооценки и самоконтроля учащихся / К.А. Каинов // Ученые записки Университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2014. – № 6 (112). – С. 83-85.

37. Карабанова, О.А. Что такое УУД и зачем они нужны / О.А. Карабанова // Муниципальное образование: инновации и эксперимент. –

2010. – № 2. – С. 11-12.

38. Каракисеков, А. М. Формирование познавательных УУД учащихся 5–6 классов при обучении баскетболу на занятиях по физической культуре [Электронный ресурс] // Молодой ученый. – 2016. – №16. – С. 395-399. – Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/120/33203/> (дата обращения: 25.12.2017).

39. Кечкин, Д.Д. Формирование УУД младших школьников в процессе освоения физкультурной деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Денис Дмитриевич Кечкин. – Пермь, 2013. – 149 с.

40. Коваленко, Н.В. Учебная ситуация как средство формирования УУД у учащихся в условиях реализации ФГОС ОО: учебно-методические пособие / Н.В. Коваленко, Л. А. Волженина, И.В. Пугачева. – Новокузнецк: МАОУ ДПО ИПК, 2017. – 106 с.

41. Концепция федеральных государственных образовательных стандартов общего образования: проект / под ред. А.М. Кондакова, А.А. Кузнецова. — М.: Просвещение, 2008. – 39 с.

42. Копотева, Г.Л. Проектируем урок, формирующий УУД / Г.Л. Копотева, И.М. Логвинова // Учитель. – 2013. – № 1. – С. 83-96.

43. Крупенин, А.Л. Эффективный учитель. Практическая психология для педагогов / А.Л. Крупенин, И.М. Крохина. – Ростов н/Д.: Феникс, 1995. – 480 с.

44. Крутецкий, В.А. Общая характеристика младшего школьника и его учебной деятельности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.detskiysad.ru/ped/shkolnik06.html> (дата обращения 18.09.19).

45. Ксензова, Г.Ю. Перспективные школьные технологии / Г.Ю. Ксензова // Учебно-методическое пособие. – М.: Педагогическое общество России, 2001. – 224 с.

46. Кудрявцев, М.Д. Методика обучения младших школьников двигательным действиям на основе теории учебной деятельности: учебно-методическое пособие/ М.Д. Кудрявцев. – М.: АПКиПРО, 2003. – 105 с.

47. Кудрявцев, М.Д. Особенности применения методики обучения младших школьников двигательным действиям на основе теории учебной деятельности / М.Д. Кудрявцев // Теория и практика физической культуры. – 2003. – №7. – С. 55- 57.
48. Кузнецова, Н.С. Коллективный способ обучения – обучение через общение / Н.С. Кузнецова, И.В. Болдакова // Вестник КГУ. – 2017. – № 1. – С. 17- 19.89
49. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Смысл; Академия, 2005. – 352 с.
50. Лесгафт, П.Ф. Руководство по физическому образованию детей школьного возраста / П.Ф. Лесгафт // Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1988. – 352 с.
51. Ливанов В.К. Новые приоритеты и цели / В.К. Ливанов / Актуальные проблемы физической культуры и спорта: сборник научных статей VII международной научно-практической конференции. – Чебоксары: Чуваш. гос. пед. ун-т, 2017. – С. 95-102.
52. Ливанов, В.К. От общего к частному / В.К. Ливанов // Физическая культура в школе. – 1991. – № 12. – С. 22-27.
53. Лисина, М.И. Общение, личность и психика ребенка / М.И. Лисина. – М.: Педагогика, 1997. – 148 с.
54. Литовченко, Д.В. Достижение метапредметных результатов обучения с помощью игровых видов спорта (на основе волейбола) / Д.В. Литовченко // Конференция АСОУ: сборник научных трудов и материалов научно-практических конференций. – 2017. – № 1. – С. 1215-1220.
55. Лях, В.И. Комплексная программа физического воспитания учащихся 1–11 классов / В.И. Лях, А.А. Зданевич. – М.: Просвещение, 2010. – 127 с.
56. Лях, В.И. Мировые тенденции развития системы физического воспитания в общеобразовательной школе / В.И. Лях, С.П. Левушкин, В.Д. Сонькин // Наука и спорт: современные тенденции. – 2019. – Т.22. – № 1 (22).

– С. 12-19.

57. Матвеев, Л.П. Общая теория спорта и её прикладные аспекты / Л.П. Матвеев. – 4-е изд. испр. и доп. – СПб. : Лань, 2005. – 384 с.

58. Матвеев, Л.П. Теория и методика физической культуры: учебник / Л.П. Матвеев. – М.: Наука, 2010. – 236 с.

59. Михеева, Т.Б. Школьный учитель: самообразование / Т.Б. Михеева, Е.А. Чекунова. – М.: ТИД «Русское слово – РС». – 2008.

60. Мухина, В.С. Возрастная психология / В.С. Мухина. – М.: Педагогика, 1992. – 156 с.

61. Науменко, Ю.В. Содержательные характеристики проявления личностных и метапредметных результатов образования младших школьников по годам обучения / Ю. В. Науменко // Физическая культура в школе. – 2015. – № 2– 3. – С. 43-48.

62. Неверкович, С.Д. Принципы развивающего образования / С.Д. Неверкович // Совершенствование подготовки кадров в области физической культуры и спорта в условиях модернизации профессионального образования в России: тезисы докладов II Всероссийской научно-практической конференции (г. Москва, 25-27 марта 2004 г.). – М.: Флинта, 2004. – С. 29-30.

63. Неверкович, С.Д. Психолого-педагогические основы игровых методов подготовки кадров: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04; 19.00.07 / Сергей Дмитриевич Неверкович. – М.: ГЦОЛИФК, 1988. – 31 с.

64. Никоноров, В.Т. Педагогические условия формирования школы мяча в физическом воспитании детей 6-7 лет: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01, 13.00.04 / Валерьян Терентьевич Никоноров. – Чебоксары. – 2008. – 24 с.

65. Панкратович, Т.М. Развитие коммуникативных учебных действий у школьников на уроках физической культуры / Т.М. Панкратович [и др.] // Sciences of Europe (Praha, CzechRepublic). – 2016. – Vol. 1, № 1(1). – С. 21-28.

66. Пашкова, А.С. Содержание уроков физической культуры и проблемы в формировании УУД учащихся / А.С. Пашкова, Н.Е. Попова // Вестник научных конференций. – 2016. – № 10-2 (14) . – С. 89-91.

67. Певецына, Л.М. Как построить урок физической культуры в соответствии с требованиями ФГОС / Л.М. Певецына // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. – Выпуск 2 (15). – 2013. – С. 91-99.

68. Петровский, В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности / В.А. Петровский. – Ростов н/Д.: Феникс, 1996. – 512 с.

69. Петухова, Н.А. Разработка алгоритмов формирования регулятивных УУД на уроках физической культуры в начальной школе / Н.А. Петухова // XXI век – время молодых: сборник студенческого научного общества ПГГПУ (статьи студентов, аспирантов и молодых ученых); ред. кол. А.М. Белавин, Ф.В. Дериш. – Пермь: Перм. гос. гуманитар.- пед. ун-т, 2016. – 84 с.

70. Разина, Н.А. Организационно-педагогические условия формирования позитивной мотивации учебной деятельности младших школьников как средства их социальной адаптации: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Наталья Александровна Разина. – Ставрополь, 2008. – 28 с.

71. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2007. – 713 с.

72. Рюмина, И.М. Психологические условия формирования ценностности учебной деятельности младшего школьника: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Ирина Михайловна Рюмина. – Самара, 2008. – 24 с.

73. Сайгушев, Н.Я. Рефлексивное управление процессом профессионального становления будущих учителей: монография / Н.Я. Сайгушев. Магнитогорск: Изд-во МаГУ, 2002. – 273 с.

74. Салмина, Н.Г. Психологическая диагностика развития младшего

школьника / Н.Г. Салмина, О.Г. Филимонова. – М.: МГППУ. – 2006. – 210 с.

75. Селин, С.М. Формирование УУД на уроках физкультуры (рекомендации учителям ФК) / С.М. Селин // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка, 2011. – 26 с.

76. Сидорчук, Т.А. Система творческих заданий как средство формирования креативности на начальном этапе становления личности: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 /Татьяна Александровна Сидорчук. – Москва, 1998. – 24 с.

77. Синявский, Н.И. Реализация системно-деятельностного подхода на уроках физической культуры в условиях реализации ФГОС / Н.И. Синявский [и др.] // Теория и практика физической культуры. – 2015. – №4. – С. 90-93.

78. Сираковская, Я.В. Формирование познавательных и регулятивных УУД на уроках физической культуры в начальной школе / Я.В. Сираковская, Ю.Р. Зайнуллина // Ученые записки имени П.Ф. Лесгафта. – 2014. – № 4 (110). – С. 147-151.

79. Сираковская, Я.В. Формирование регулятивных УУД на уроках физической культуры с использованием различных игр / Я.В. Сираковская, Ю.Р. Зайнуллина // Проблемы и перспективы образования в России. – 2014. – №26. – С. 63-66.

80. Слободчиков, В.И. Психология человека: введение в психологию субъективности / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М.: Школа-Пресс, 1995. – С. 171-176.

81. Смирнова, Е.Н. Приемы формирования регулятивных УУД на уроках физической культуры в начальной школе / Е.Н. Смирнова, Е.В. Позднякова // Развитие личности педагога и обучающегося в образовательном пространстве начальной школы и вуза: материалы Всероссийской (с международным участием) научно-практической конференции. – Череповец, 2015. – С. 95-99.

82. Столяров, В.И. Современная теории физического воспитания

(проблемы, пути решения, инновационная концепция) / В.И. Столяров // Наука и спорт: современные тенденции. – 2016. – Т. 10. – № 1 (10). – С. 13-25.

83. Тарасова, О.А. Формирование УУД у учащихся на уроках физической культуры / О.А. Тарасова, Т.Ю. Карась // Физическая культура и спорт в современном мире: проблемы и решения. – 2015. – №1. – С.162-168.

84. Татьянченко, Д.В. Общеучебные умения как объект управления образовательным процессом / Д.В. Татьянченко, С.Г. Воровщиков // Завуч. – 2000. – №7. – С. 38-63.

85. Тихонов А.М. Проблемы контроля и оценки в преподавании физкультуры в системе РО Д.Б. Эльконина-В.В. Давыдова / А.М. Тихонов, В.И. Чашухин, Ю.В. Чудинов // Развивающее обучение – путь к научно- гуманистической системе образования г. Перми: материалы 5 городской научно- практической конференции. Секция-семинар: Проблемы и трудности освоения, становления и развития РО Д.Б. Эльконина-В.В. Давыдова в начальной школе. – Пермь: ГКОН-ЗУУНЦ. – 2001. – С. 58-72.

86. Тихонов, А.М. Основные подходы к преподаванию физкультуры в начальных классах в системе РО Д.Б. Эльконина-В.В. Давыдова / А.М. Тихонов, В.И. Чашухин, Ю.В. Чудинов // Совершенствование и развитие вариативных систем развивающего обучения в образовании г. Перми: материалы 4 городской научно-практической конференции. Секция: Содержательно-технологические проблемы в начальной школе РО Д.Б. Эльконина-В.В. Давыдова. – Пермь, 2000. – С. 33-48.

87. Тихонов, А.М. Уровень сформированности понятий учеников и учителей физической культуры / А.М. Тихонов, Д.Д. Кечкин // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2006. – №6. – С.51-52.

88. Трушникова, Ю.Н. Влияние исследовательского метода на формирование познавательных УУД и развитие равновесия / Ю.Н. Трушникова, К.В. Гончаров // Вестник ПГГПУ. – Серия № 1. Психологические и педагогические науки. – С. 107-112.

89. Уланова, Н.С. Особенности ориентации на социальные нормы у младших школьников в разных образовательных учреждениях (на материале исследования общеобразовательной школы, православной гимназии и арабской школы): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Наталья Сергеевна Уланова. – Москва, 2009. – 20 с.

90. Факушина, Т.В. Схемы ориентировки в учебном предмете как фактор успешности деятельности школьников: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Татьяна Валентиновна Факушина. – Москва, 2009. – 24 с.

91. Фатеева, О.А. Матричная модель планирования УУД на уроках физической культуры / О.А. Фатеева, Г.В. Фатеев // Физическая культура в школе. 2017. – № 1. – С. 13-16.

92. Фатеева, О.А. Способ освоения содержания учебных действий на уроках физической культуры / О.А. Фатеева, Г.В. Фатеев // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В.П. Астафьева. Педагогические науки. Теория и методика физического воспитания. – С. 137-140.

93. Федоров, В.Г. Методология реализации физической культуры в интеграционном процессе начальной школы и школьного спортивного клуба / В.Г. Федоров, А.В. Федоров, В.Ю. Лобанов // Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта. – 2017. – № 11 (153).

94. Федоров, В.Г. Физическая культура в интеграционном процессе начальной общеобразовательной школы / В.Г. Федоров // Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта. – 2013. – № 7 (101). – С 146-150.

95. Федоров, В.Г. Физическая культура в метасистеме начального общего образования / В.Г. Федоров // Проблемы и перспективы развития физкультурного образования. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2011. – С. 182-188.

96. Фомичева, Н.В. Деятельностный подход к формированию УУД в физкультурном образовании младших школьников / Н.В. Фомичева, А.Г. Поливаев // Физическая культура: воспитание, образование,

тренировка. – 2014. – № 6. – С. 30–31.

97. Фонарев, Д.В. Формирование УУД у обучающихся 5-9 классов на уроках физической культуры / Д.В. Фонарев, И.И. Файзрахманов // Проблемы и перспективы физического воспитания, спортивной тренировки и адаптивной физической культуры: материалы Всероссийской с международным участием научно-практической конференции (21 февраля 2018). – Казань: Поволжская ГАФКСиТ, Изд-во «Печать-Сервис XXI век», Казань, 2018. – С. 589-593.

98. Фролова, С.С. Метод проектов в физическом воспитании младших школьников / С.С. Фролова // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2017. – № 4. – С. 52-54.

99. Фролова, С.С. Проблематика разработки комплексных программ по физической культуре для общеобразовательных школ / С.С. Фролова // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2017. – № 5. – С. 58-60.

100. Чесноков, Н.Н. Сравнительный анализ содержания учебных программ по физической культуре в общеобразовательных школах на примере легкой атлетики / Н.Н. Чесноков, Д.А. Володькин, А.П. Морозов // Физическая культура в школе. – 2017. – № 1. – С. 41-44.

101. Эльконин, Д.Б. Избранные психологические труды. Проблемы возрастной и педагогической психологии / Д.Б. Эльконин. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 224 с.

102. Якимова, Е.А. Реализация системно-деятельностного подхода в процессе физического воспитания школьников / Е.А. Якимова, М.А. Адмайкин // Новая наука и формирование культуры знаний современного человека: сборник научных трудов; под ред. С.В. Кузьмина. – Казань, 2018. – С. 468-471.

103. Anon The Secret Footballer's Guide to the Modern Game / Anon. – London: Guardian Books, 2014. – 256 p.

104. Arias-Estero, J.L. Effect of training with a ball of smaller mass on

psychological variables in child basketball / J.L. Arias-Estero, M. Cánovas // *Science & Sports*. – 2014. – Vol. 29. – P. S29.

105. Clive, G. *Football Skills : Play like the professionals : [book for u-15 soccer players]* / G. Clive. – New York : Kingfisher, 2018. – 64 p.

106. Coleman, B. *Basketball Techniques (Sport)* / B. Coleman, P. Ray. – London : A & C Black Publishers Ltd, 2010. – 96 p.

107. Hakman, A.E. *Training methodology and didactic bases of technical movements of 9-11-year-old volleyball players* / A.E. Hakman, I. Nakonechniy,

108. T. Liasota [et al.] // *Journal of Physical Education and Sport*. – 2017. – Vol. 17, Iss. 4. – P. 2638-2642.

109. Johnson, T. *Does playing a sports active video game improve young children's ball skill competence?* / T. Johnson, N. Ridgers, R. Hulteen [et al.] // *Journal of Science and Medicine in Sport*. – 2015. – Vol. 19, Supplement. – P. 16–17.

110. Kazdin, A.E. *Effectiveness of psychotherapy with children and adolescents* // *J. Consult. Clin. Psychol.* – 1991. – Vol.59. – P. 785-789.

111. Kendall P.C., Moris P.J. *Child therapy: issues and recommendation* // *J. Consult. Clin. Psychol.* – 1991. – Vol.59. – P. 777-785.

112. Knijnika, J. *Reading and writing the game: Creative and dialogic pedagogies insports education* / J. Knijnika, R.Spaaijb, R.Jeanesd // *Thinking Skills and Creativity*. – 2019. – Vol. 32. – P. 42–50.

113. Martin, J. *The Best of Soccer Journal: The Art of Coaching* / J. Martin. – London : Meyer & Meyer Sport, 2015. – 192 p.

114. Mesnan, A. I. *Model Learning approach to spike a volleyball Play for junior high school students* / A. I.Mesnan // *Journal of Physics: Conference Series*. – 2019. – Vol. 1387, Iss. 1. – № articl 012057.

115. Miles, A. L. *Quiet eye training improves throw and catch performance in children* / C. A. L. Miles, S. J. Vine, G. Wood [et al.] // *Psychology of Sport and Exercise*. – 2014. – Vol. 15, Iss. 5. – P. 511-515.

116. Moanță, A. D. *The Methodological Overview for the Technical-*

tactical Training in Basketball / A. D. Moanță, V. Tudor, I. G. Ghițescu // Procedia - Social and Behavioral Sciences. – 2013. – Vol. 93. – P. 2173-2179.

117. Nemeth, L. Basketball: (The Skills Of The Game) / L. Nemeth. – Marlborough : The Crowood Press Ltd, 2002. – 166 p.

118. Oppici, L. The influence of a modified ball on transfer of passing skill in soccer / L. Oppici, D. Panchuk, F. Rubens, S.D. Farrow // Psychology of Sport and Exercise. – 2018. – Vol. 39. – P. 63-71.

119. Raiola, I. Sports Skills in Youth Volleyball by Video Analysis Teaching Method Gaetano / I. Raiola, F. Parisi, N. Salvatore // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2014. – Vol. 117. – P. 436-441.

120. Sierra-Ríos, J.V. Effects of 6 weeks direct instruction and teaching games for understanding programs on physical activity and tactical behaviour in u-12 soccer players/ J.V. Sierra-Ríos, J.V. Clemente, F.M., Rey, E. S. González-Víllora // International Journal of Environmental Research and Public Health – 2020. – Vol. 17 (14). – P. 1-14.

121. Slimpson, P. Basketball: The skills of the game / P. Slimpson. – Marlborough : The Crowood Press Ltd, 2004. – 128 p.

122. Turiel, E. Moral development / E. Turiel // Handbook of child psychology / En W. Damon (Ed.). – New York: Wiley, 1998. – P. 863-932.

123. Wang, X. Take your eyes off the ball: Improving ball-tracking by focusing on team play/ X. Wang, V. Ablavsky, H. B. Shitrit, P. Fua // Computer Vision and Image Understanding. – 2014. – Vol. 119. – P. 102-115. – URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1077314213002300>.